

III RIIGIKOGU

3. istungjärk. **Protokoll nr. 40 (6).**

1927. a.

III Riigikogu koosolek 28. jaanuaril 1927. a.
kell 17.

Kokku on tulnud 89 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Teemant**, välisminister **Fr. Akel**, rahaminister **L. Sepp**, põllutöominister **O. Köster**, tööhoolekandeminister **O. Tief**, sõjaminister **J. Soots**, teedeminister **A. Kerem**, kohtuminister **J. Sepp**.

Päevakord:

1. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1927./28. aastaks — I lugemisel.

2. Eelarve-komisjoni valimine. (Valimisjagaja 3.)

3. Väljaspool linnu ja alevid asuvate kinnisvarade hindamise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

4. Eesti riigikontrolli ajutise seaduse täiendamise seadus — II lugemisel.

5. Mäeseadus — II lugemisel.

6. Põllumajapidamiste metsaga varustamise seadus — I lugemisel.

7. Firmade seadus — üldkomisjoni ettepanek.

8. Äride registreerimise seadus — üldkomisjoni ettepanek.

9. Sonda-Mustvee raudtee ehitamiseks maade sundvõõrandamise seadus — üldkomisjoni ettepanek.

10. Pedja liivaugu laiendamiseks maa sundvõõrandamise seadus — üldkomisjoni ettepanek.

11. Maaseaduse täiendamise ja muutmise seadus — maakomisjoni ettepanek.

12. Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaa-de korraldamise seaduse muutmise seadus — maakomisjoni ettepanek.

13. Eesti ja Briti vahelise rahatransfer-tide vahetamise kokkuleppe kinnitamise seadus — väliskomisjoni ettepanek.

14. Eesti-Saksa vahelise vahekohtu ja le-pituse lepingu kinnitamise seadus — väliskomisjoni ettepanek.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 17.25 min.

1. Päevakorra täiendamine. Juhataja **R. Penno**:
Avan Riigikogu koosoleku.

Päevakord on Riigikogu liikmetele kätte saadetud. On tehtud ettepanek, võtta päevakorra esimeseks punktiks komisjonide täiendavad valimised. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud ja ühtlasi päevakord kindlaks määratud. Enne päevakorra juurde asumist on sõna sekretäril teadaande korras.

2. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. Sekretär **J. Piiskar**:
Riigikogu juhatusel poolt on antud:

1. Viru rannas, Merenkülas asuvate endise rannapatarei petoonaluste ja muldkaitsevallide alla tarviliiku maa-ala sundvõõrandamise seadus — üldkomisjoni.

2. Piirivalve alluvuse seadus — üldkomisjoni.

3. Tartu ülikooli õppejõudude ja eripalgaliste teenijate tasude seaduse eelnõu § 4. täienduseelnõu — rahaasjanduse komisjoni.

4. Eesti ja Taani vahelise lepituskonventsiooni kinnitamise seadus — väliskomisjoni.

5. Distsiplinaar-seadustik — kriminaal-seadustiku komisjoni.

3. Komisjonide täiendavad valimised. Juhataja **R. Penno**:
Asunikkude, riigirentnikkude ja väikepõllupidajate

koonduse Riigikogu rühma poolt on ettepanek, valida väliskomisjoni rkl. Soonberg'i asemele rkl. Loosalu. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on rkl. Loosalu väliskomisjoni valitud.

4. Eesti vabariigi tulude ja kulude eelarve 1927./28. a. — I lugemisel. Rahaminister **L. Sepp**:
Väga austatud Riigikogu liikmed! Pean tähendama, et mul väga hea meel oli, et arvustajate hulgas sõna võttis väga lugupeetud Riigikogu liige härra Oinas. Härra Oinas on pikemat aega riigikontrolörina tegev olnud ja rohkesti eelarve kokkuseadmisest ja täiendamisest isiklikult osa võtnud, mis eelduseks peaks olema, et arvustused ja vaidlused asjalikul alusel püsivad.

Kahjuks pean ma üksikuid andmeid juurde lisama, mis asjaolusid teises valguses paista

lasevad, kui härra Oinas ette kandis, samuti pean ühtlasi sisulikult tema kõnele vastu vaidlema. Kõigepealt puudutan krediidi ülejääkide, nimelt 200 miljoni marga küsimust, mis eelarve puudujääki tähendavat. Need ülejäägid kujutavad enesest kokkuhoidu, ülejääke kulude krediidis, mida riigiasutused aasta jooksul ära ei tarvita. Kulud on suuremana üles võetud, kuid tööde läbiviimisel tuleb ilmsiks, et võistlusel, vähempakkumisel töid odavamini võib läbi viia. (M. Martna, stp: Tegemata jäänud töö ei või sissetulek olla.) Osa töid jäi teostamata, sellega terve rida kulusid jäid tegelikult tegemata. Kuid suurem osa ülejääke saavutatakse sel teel, et vähempakkumistel harilikult odavamini tööd läbi viiakse, kui eelarvesse üles võetakse. (M. Martna, stp: Ka kokkuhoid ei ole sissetulek.) Ma tulen selle juurde pärast. Kas uus või vana kassakord enne — mõlemad õigustavad seda summat käesoleval viisil üles märkima. Vana kassakorra juures anti asutustele kulude krediidi eelarvest suured summad välja ja aasta lõpul kulutamata summad tulid riigikassasse tagasi. Uue kassakorra järgi aga antakse asutustele välja ainult tegelikult tarvilikud summad, see on ainult need summad, mis ettepannud arvetega tõendatud on, ja see kokkuhoid, krediitide ülejääk ei kao selle juures mitte ära, vaid jääb otse riigikassasse. Ta ei lähe mitte krediitide avanssidenä välja ja ei tule siis tagasi ülejäägina, vaid jääb riigikassasse tegelikult koguni suuremas summas kui vana kassakorra juures, kus kulude järele nii suurt kontrolli polnud.

Siin võidakse ju öelda, et neid summasisid oleks võidud teisiti arvestada. Kui valitsusel oleks õigus vabamalt käsutada eelarve krediite juhuslikke puudujääke kohe kattes teiste paragrahvide ja peatükkide ülejääkidest, siis oleks võimalik nüüsguine seisukord, et valitsuse asutused kaaluksid väga tagasihoidlikult oma krediite, nõuaksid kulu-krediite vastavalt vähe- mas summas. Praegu võib valitsus ülekulutusi teha peale eelarves ettenähtud krediitide 10 miljoni marka. Seda on aga vähe. Et riigiasutused hätta ei jääks, kalkuleerivad nad oma kulu-krediite eelarves võrdlemisi kõrgelt, et igal juhtumisel raha jätkuks. Aasta jooksul selgub siis, et kulude tegemisel kokkuhoidu võimalikud on, et krediite üle jääb. Nüüd võidakse vast küsida, kuskohal neid kokkuhoidusid arvestada. Need on lihtsalt üle viidud tulude poolele. Tänavu aastal oleme selle summa paigutanud eelarve lõppu, kus ta esineb mitte tulude hulgas, vaid pärast tulude kokkuvõtet. Võidakse ehk ainult vormilikult selle vastu vaielda, et see summa ei võiks kuuluda sinna, kuid igatahes võin öelda, et eelarve

tasakaal selle summa tõttu kuidagi hädaohus ei ole.

Teine märkus oli see, et ei ole riigi eelarvele juurde lisatud riigi ettevõtete eelarved ja aruanded. Tõepoolest ei ole need aruanded trükitud ühes riigi eelarves, vaid on Riigikogu juhatusel eraldi kätte saadetud. Kui Riigikogu juhatusel poolt need aruanded ei ole paljundatud ega Riigikogule välja jagatud, siis ei saa selles valitsust süüdistada.

Eelarves puuduvad sellepärast kavandatud suhtes, mille võrra kavandatakse lepinguid sõlmida üle eelarves ettenähtud krediitide määra, et praegu mingisuguseid sarnaseid lepinguid ette näha ei ole. Riigiasutused teatavad, et nad lepinguid sõlmida kavatsesid ainult eelarves ettenähtud krediitide piirides.

Mis puutub kokkuhoiu küsimusse, siis tähendas rkl. härra Oinas, et kantseleikulud üldiselt tõusnud on. Nad on tõusnud võrreldes põhieelarvega. Kuid lisaelarves olime sunnitud kantseleidele lisakrediite nõutama, sellepärast et telefonitaksid 1926. a. tõusnud olid. Kõrgemad telefonitaksid kestavad edasi ka 1927. aastal.

Mis riigikantseleisse puutub, siis on siin esimest korda eelarvesse üles võetud autasud ja ergutusrahad ühises summas, kuna nad enne esinesid iga asutuse eelarves eraldi.

Mis puutub töö-hoolekandeministeriumi ümberkorraldamisesse, siis arvati, et see ümberkorraldamine suurt kokkuhoidu ei anna, vaid ainult 38 tuhat marka. Siin on arusaamatusega tegemist. Eelarvesse on üles kalkuleeritud kõik palgad endiste koondamata koosseisude alusel ja nii kuidas töö-hoolekandeministeriumi koosseisud nüüd on välja kujunenud, võib uued palgaastmed maksma panna, ilma et kulukrediiti palgakadeks oleks tarvis juurde nõuda. Üldse on palgakrediidi summad kalkuleeritud kõik koondamata endiste koosseisude põhjal ja vahesummast — 475 miljoni margast — jätkuks koosseisude maksmapanemiseks koondamata kujul, nagu see oli Riigikogule esialgselt esitatud. Vabariigi Valitsus on arvamisega, et esialgselt esitatud koosseisudega mitte koondusi ei tulnud läbi viia, vaid kiires korras uusi palgaastmeid maksma panna. Selleks on eelarves üles võetud tarvilikud krediidid üksikute riigiasutuste arvel ja pluss lisavaheraha arvel 475 miljoni marga suuruses summas. Kui Riigikogu uusi palgaastmeid kiires korras maksma panna soovib, peaks ta esialgselt esitatud koosseisud läbi vaatama ja maksma panema, mitte ära ootama jäädes, kuna valitsus viimased koosseisu koondamis-päranded esitanud on. Koondamise ülesanne ei ole nii kiiresti läbiviidav ja ei lõpe nii pea. Koosseise oli juba 1924. a.

tugevasti koondatud. Kõik liigsed ametnikud lasti 1924. a. lahti. Kui meie nüüd arvesse võtame, et võrreldes 1924. a. ametiasutuste töö mitmel alal tõusnud on, näiteks, raudteel on kaubavedu tõusnud, postil on postisaadetiste läbikäik kasvanud ning põllutööstuste ministeriumil on uued ülesanded juurde tulnud, samuti ka töö-hoolekandeministeriumil, ametnikkude arv aga on vähenenud, siis on loomulik, et meie lihtsa ametnikkude vähendamise teel praegu enam edasi ei saa, vaid meil tuleb koosseise koondades ametasutused ümber korraldada, mis ruttu ei lähe. Kiiresti kõrgendatud palgaastmete maksmapanemiseks oleks sellepärast kõige õigem, kui komisjon võtaks seni valitsuse poolt esitatud koosseisud aluseks ja nende põhjal uued koosseisud Riigikogule esitaks. Muidugi ei jääks see koosseis puutumata, võib olla kaks, kolm nädalat pärast seda on sunnitud valitsus tagantjärele koosseise koondama.

Kui aga seda teha ei taheta, siis soovitaksin omalt poolt valitsuse eelnõu vastu võtta, mis volitab valitsusele ajutiselt kõrgendatud palgaastmetega koosseise maksma panna ja siis tuleks see koosseis Riigikogule tagantjärele kinnitamiseks. See aitaks selles mõttes lahendamisele kaasa, et riigiametnikud teaksid, kui suur on nende sissetulek, palk, ega pruugiks rehkendada igasuguste lisapalkadega, mida nad igakord uuesti küsima peavad, mis kuidagi soovitav ei ole.

Edasi tähendas lugupeetud rkl. Oinas, et nelja aasta jooksul on kulunud riigikassale tehtud umbes ühe miljardi marga võrra riigikassatähtede kustutamiseks, ja et see kulu olevat sarnane, milleks Riigikogu luba ei olevat olnud. Ma tähendaksin just selle vastu, et see kaugeltki nii ei ole. Riigikassatähtede emissiooni suhtes ei ole Riigikogu poolt käsku, et nii ja nii palju kassatähti peab liikvel olema, vaid riigikassatähti lubati tarviduse järgi emissiooni seadusega kuni 3 miljardit 200 miljonit välja lasta. Kuna riigikassal nii suureks summaks tarvidust polnud, siis kustutati osa tähtedest. Praegu seisab emissiooni krediit lahti. Ja kui tarvidus leitakse olevat — ma arvan, et see üldmajanduslikust seisukohast lubatav ei ole, aga juriidiliselt on võimalik, et kui Riigikogu soovib — võib neid igal ajal jälle liikvele lasta.

Mis puutub lõpuks märkusesse, et ma ei ole Riigikogu rahaasjanduse komisjoni informeerinud Genfi laenu kavatsustest, siis on see kahjuks tõesti viibinud. Kuid see protokoll, millele ma alla kirjutasin, sisaldab üldisi nõudeid ja lauseid ja ütleb, et valitsus peab enne teatud seadused vastu võtma. Nende seaduste kohta, neid on nimelt kolm, ei ole

rahvasteliidu rahanduskomitee alamkomisjoni lõpulikku soove veel teada. Kahe kohta olen saanud enam-vähem lõpuliku teksti telegrahvi teel, kuna kolmanda kohta see puudub. Kui nüüd tulla rahaasjanduse komisjoni enne, kui lõpulikku täpset teksti ei ole, võiks minule etteheiteid teha, et minu poolt esitatud andmed täpsed ei ole. Muidugi, ajalehed kirjutavad igasugust asja ning ei hooli igakord täpsusest. Kui mina Genfi tules vagunis silmad lahti tegin, oli mul kohe ajakirjanik juures, ja loomulik, et ta seal midagi kuulis ja kirjutas, kuid on ju vahe üldiste piibujuttude vahel, mis võib olla ajalehemeestele unise peaga magamast tõustes räägitakse, ja selle informatsiooni vahel, mis valitsuse esitaja poolt rahaasjanduse komisjonis antakse täpsete dokumentide põhjal. Igatahes arvan, et lähemal ajal mul need täpsed andmed käes on, ja tuleval nädalal võin ma need esitada. (L. Johanson, stp: Kas ajalehtedele muud ei anta kui piibujutte?) Kui inimene vaevalt silmad lahti teeb, siis sellel unisel jutul küll suuremat väärtust ei ole.

K. Ast (stp): Kõrgesti austatud härrad Riigikogu liikmed! Eelkõnelejate hulgas on siit kõnetoolilt ka minu rühma ja erakonna liige juba sõna võtnud. Tema võttis eelarve rahanduslikust küljest käsile ja asus selle vaatlemisele, püüdes anda surnud arvudele elava mõtte ja nähtava sisu. Sellega, lugupeetud härrad, on minu ülesanne võrratu kergeks muutunud. Ma ei tarvitse enam teha pikka ekskursionooni eelarve üksikasjadesse, vaid võin peatuda üldseisukohtade juures, tähtsamate momentide juures, tähtsamate põhimõttelekkude seisukohtade juures, mis eelarve arutamisel esile kerkivad ja millest mööda ei pääse. Eelarve arutamine on parlamendi igapäevases elus igava töö keskel väga värvirikas tegevus. Eelarve arutamise päevad erinevad igast teisest parlamendi tööjärgust. See on ka arusaadav, kui meie meeles peame, et eelarve-õigus on parlamentide kõige tähtsamatest ja mõjuvamatel õigustest. Eelarve-õigus aitab demokraatlikkudes ja rahvalitsuslikkudes riikides parlamendil kaasa töötada maa valitsemisel, eelarve kaalumise ülesanne on väga tähtis ülesanne nii ametvõimule kui rahvaesitusele. Tema ümber on tõusnud tihti pinevus, ja ainult selle suure huvi ja selle suure pinevuse tõttu, mis eelarve-tööd saadab, ongi võimalik seda tööd ruttu läbi viia, ilma et selle töö tegijad ise väsiksid.

Lühidalt — eelarve, see on meie pahede ja meie vooruste register. Ta kaalub meie oskust, aga ka meie saamatust, näitab meie kordaminekuid ja kaotusi, eelarve see on otse

kui elav raamat, millest käesoleva põlve tänapäevast ajalugu loetakse. Rahaminister kõneledes sissejuhatavalt eelarvele, märkis, et eelarve peab meil aitama teed leida valguse ja kultuuri poole. Kahtlemata ongi see iga eelarve ülesanne. Kuid eelarve ei too seda isenesest automaatselt, vaid selleks, et meie eelarve teostamisel kultuuri ja valguse poole läheneksime, on tarvis vastavat tahet, on tarvis, et eelarve kokkuseadjal ja teostajal oleks tahet maa kultuurilist tasapinda tõsta. Ainult sel eeldusel võib eelarve meid edasi viia, kui ta sisaldab tarvilikul määral väljaminekuid kultuurotstarbeks, majanduslikuks ülesehitamiseks jne. Kui seda tahet ja kui neid põhieeldusi ei ole, siis ei vii eelarve meid ei valguse ega kultuuri poole, vaid siis võib ta meid tagasi viia pimedusse ja ebakultuurilikkusesse. Meie eelarve-ettepanekut sellelt seisukohalt vaadeldes peame vähemalt meie, sotsialistid, kahetsusega tunnistama, et eelarve ei ole siiski varustatud tarvilikkude eeldustega, mis aitaksid meid eelarve teostamise kaudu edasi viia kultuuriliselt ja majanduslikult. Härral rahaministril oli vist väga palju tegemist, kui ta eelarve-seletusi Riigikogule ette kandis — isenesest väga asjalik ja ülevaatlik ettekanne — oli tal vist väga raske jääda optimistiks. Ta oli siiski optimist. Tema esinemise põhivärv oli täitsa optimistlik, kuid ma kordan veel, see maksis meie rahaministrile vist väga suurt vaeva, et sarnase optimistina esineda. Eelarve ise ei õigusta seda optimismi, sest et härra rahaminister oli sunnitud näitama neile raskustele ja puudustele, mis kaugeltki optimismiks põhjust ei anna. Näiteks pidi härra rahaminister konstateerima, et meie tööstus läinud aastal tõusvat liini ei ole sammunud, vaid otse vastupidi — meie tööstustöölise arv on mullu aasta jäänud vähemaks kui eelmisel aastal. Ta pidi konstateerima, et meie põllumajanduse produktsioon ei ole neid tagajärgi andnud, mida oodati. Ta pidi nimetama, et uuesti oodatava välislaenu peale ei maksa liig suuri lootusi panna. Ta pidi mitmel ja mitmel puhul enda optimismi juures reserveerima ometi ka teisi — tagasi vaatamise võimalusi.

Kõige suuremaks vooruseks ja kõige suuremaks väärtuseks meie eelarve juures on hakatud pidama ta tasakaalu, seda rõhutas härra rahaminister oma sissejuhatavas kõnes, ja seda eriti rõhutas ka üks lugupeetud eelkõnelejaist nimelt härra Laidoner. Ta ütles koguni, et Eesti vabariigis ei saa olla valitsust, kes julgeks astuda Riigikogu ette eelarvega, mis tasakaalus ei ole. Kui härra Laidoner'i sõnu ja avaldusi tõsiselt võtta, siis tuleb küll küsida, kas just praeguse esitatud eelarve puhul Vabariigi Valitsusel ei tuleks mõelda tõsiselt. Kui-

das selle tasakaaluga lugu on, kuulsime juba. Ta ei ole tasakaalus, eelarve on ligi 200-miljonilise puudujäägiga. Härra rahaminister seletab küll, et see raha on tegelikult olemas, et see on puhas ülejääk läinud aastases eelarvest, saavutatud kokkuhoiust. Aga kokkuhoid ei ole tulu. Kui meie lõuna söömata jätame, ega meil sellepärast uut tuluallikat pole olnud, meie oleme elanud siis endisest rasvast, meie peame aga selle järgmisel päeval konpenseerima. (K. Tonkman, põl: Aga lubage, kuhu Teie selle raha panete?) Härra Tonkman, Teie kohta see näide vast ei kõlba, Teil on prii lõunad kuskil kõrtsis, teiste kohta kõlbab see näide aga küll. Katsuge mitte süüa, katsuge hoida raha taskus, püüdke olla rikkad, — mis teiega siis juhtub? (Vahelhüüded.) Kuulge, mustlase hobusega olla see katse tehtud, ta olla paar kolm päeva elanud, kuid riigi kohta ei ole üks aasta see, mis mustlase hobuse kohta üks päev. Püüame endale „tuluallikaid“ saada, võtame Riigikogust palga vastu, paneme selle tasku ja ärme sööme. Katsume korteri eest maksta, kuigi inhuskoi maksuma ei peaks, katsume raha alles hoida ja vaatame siis, kas meie seda meest järgmises Riigikogus veel näeme. Ei, teda meie enam ei näe, tema on oma hinge Issandale andnud. Oleks ometi võigas ja imelik tõendama tulla, et kokkuhoid on tulu. See ei ole mitte tulu. Kui tulu ei ole, ei saa kokkuhoidugi olla. Mis tähendab riigi eelarve tasakaal? Seda mõistetakse niiviisi, et sissetulekud on väljaminekutega tasakaalus. Käesolev eelarve-ettepanek, see raamat siin ei sisalda seda eelseisva eelarve-aasta kohta — anno 1927./1928. Kui mulluse aasta eelarvest, nimelt ülejäägist, midagi juurde lisada võite, siis on selle tasakaalu saavutamine sündinud läinud aasta, 1925./1926. kulul. (K. Tonkman, põl: Lubage küsida, kuhu Teie panete selle raha, kui Teil 1000 marka Riigikogu liikme palgast üle jääb, kas mitte järgmise aasta arvele?) Tuluks ei loe ma seda mitte; loen seda enda varanduseks; selle jaoks on riigil ja pankadel kassad.

Eelarve tasakaalu küsimus on väga problemaatiline. Katsuge, Riigikogu liikmed, silmapilguks seisukohale asuda, et rahaministril ja nendel härradel, kes siin vahelhüüetega oma tundeid on väljendanud, õigus on. Tunnistame, et eelarve on tasakaalus. Seda võiks sellepoolest tunnustada, et eelarve-ettepanekus on ette nähtud suurem summa, ligi pool miljardit, ametnikkude palkade kõrgendamiseks. Ütleme, et valitsus ei ole sunnitud palku kõrgendama, ütleme, et ka Riigikogu seda ei poolda. Seal oleks siis vaba summa, mida valitsus võib kasutada oma äranägemise järgi

tasakaalu huvides, noh, ütlemele ühe sõnaga, et eelarve on tasakaalus. Aga mida tõendab meile see tasakaal? Kas see tasakaal on meie majandusliku hea seisukorra tagajärg? Kas demonstreerib see tasakaal suuri sissetulekuid ja õitsvat majanduslikku seisukorda? Ei, seda käesolev eelarve ei tee, seda see eelarve tasakaal ei demonstreeri.

See eelarve tasakaal litsub kaudsete maksude näol meid kägarasse; see on selle tasakaalu omadus; ta litsub suurte maksudega hingamise poolest meid kinni. Mõnelt poolt öeldakse, et ega meie riigi kodanik ei ole maksude poolest rohkem koormatud, kui mõne teise riigi kodanik: kui need maksud Eesti markadest ümber arvata, kas näiteks kroonidesse või dollaritesse, ja neid siis võrrelda, ütlemele Rootsiga või Inglismaaga, siis olevat maksukoorem tühine. Nii viisi kiputakse seletama ja tõendama. Aga vahe on ometi meie maksujõukusel ja vanade rikaste kultuur-riikide maksujõukusel. On ju väga raske sellekohast võrdlevat statistikat täpselt saavutada, ja ma ei ole eriti seda endale ülesandeks teinudki. Kuid ma tuletan meelde ühte arvutamist, mis siit kõnetoolilt on kord eelarve arutamise puhul teinud minu parteiseltsimees Martna, kes mitme maa tööliste palku ja mitme maa maksukoormatusi võrreldes näitas, et Eestis maksukoorem on lausa kuulmatu. Et tasuta kodaniku peale langevat maksukoormatust, tuleb töötaval inimesel anda käest ära ligilähedalt 100 tööpäeva palk, kuna teistes riikides töölistel oma maksud, mis küll nominell suuremad võivad olla, kui Eestis, õiendavad 4 või 5 tööpäeva tasuga.

Härra rahaminister seletas veel mullu eelarve arutamise puhul, et tööliste palk Eestis läinud aastal — muidugi neil, kellel alaliselt tööd oli — oli ümmarguselt 50.000 marka. Tollest ajast saadik ei ole palgad tõusnud, nad on püsinud umbes samasugustena. Kui meie katsume umbes vaadelda, kui palju tööliste perekonna peale langeb maksusid riigi kasuks, aktsiisi, tollide ja muude maksude näol, siis ei saa meie täpset summat küll kätte, aga näib, et umbes $\frac{1}{3}$ on tööline sunnitud oma väikesest aasta-sissetulekust riigimaksudeks andma. Vaadake, niisugust suurt maksukoormat, võrreldes palgasummaga, ei ole üheski teises riigis.

Sellepärast võime öelda, et eelarve tasakaal on meil väga raske kanda. Mis saaks meie eelarve tasakaalust siis, kui meie võiksime endale lubada samasuguseid elumõnusi, kui lubavad seda endale teiste maade kodanikud, ütlemele Inglise ja Rootsi kodanikud, kõnelemata Põhja-Amerika Ühisriikide kodanikudest? Mis saaks meie eelarve tasakaalust siis, kui meie oma töölistele võimaldaksime sama-

suguse äraelamise, nagu teistes riikides Lääne-Euroopas? Siis oleks meie eelarve tasakaalust välja viidud. See tähendab, et meil on naljatasakaal eelarves. Sellepärast ei ole meil mingisugust põhjust selle tasakaaluga hoobelda, vaid peab vaatama teid, kuidas sellest tasakaalust tõeliku tasakaaluni välja jõuda. Teile muidugi, lugupeetud härrad parempoolsed, näib olukord meeldivat, sest et teie isiklik majanduslik tasakaal on korras. (Vahelhüüded paremalt poolt.) Aga ega siis Teie prillid ei ole ainuüksi õigustatud riigielu vaatlemiseks. Lubage, et teistel kodanikkudel ka oma prillid on, mille läbi nad elu vaatlevad. Meie oleksime õnnelikud, kui teie kas või läbi virilate prillide oskaksite vaadata, aga teie vaatate läbi tuhmide prillide ja teile jääb palju nägemata. Teie vaatate meie kodanikuks seisukorra peale põllumeheliku üleolemisega, ja siis ei ole imestada, et teie kõiki neid asjaolusid, mille peale igal sammul komistama oleme sunnitud, ei näe. Kui raske on meie tööliste ja alama, kehva rahvakihi seisukord, sellest tunnistavad meie eneste ametlikud arvud. Võtame tööliste palgad mulluse aasta statistika järgi. Seal selgub, et meie tööline 1924. aastal, see tähendab kaks aastat tagasi, on teeninud 40% sellest palgast, mida ta teenis 1914. aastal. Ainult 40%! Ja seegi, kellel tööd on; aga meie teame, et meil on tööliste reservid, kes ei saa tööd. See on meie enda statistika järgi — ainult 40% — aga sealjuures on elumaksumus tõusnud, võrreldes 1914. aastaga, nii et kuigi tööline 1914. palga summaliselt kätte oleks saanud, siis ei vastaks see ikkagi veel 1914. a. palgale, kus elumaksumus hoopis väiksem oli. Rahaministri seletusest kuulsime, et viimase kahe, kolme kuu jooksul elumaksumus olla langenud, aga see on iga-aastane nähtus, et sügiskuudel elumaksumus langeb.

Mulluse aasta juulikuu palgad olid meil järgmised — see on jällegi ametlik kokkuvõte 22.000 tööliste kohta:

221 naistöolist teenisid kuni 90 marka päevas. 80 meestöölist ja 659 naistöolist said päevas 90 või natuke üle selle. Siis oli neid töölisi, kes teenisid 100—199 marka päevas: 3953 meestöölist ja 8252 naistöolist, siis teenisid veel 7954 meestöölist ja 1274 naistöolist 200 või üle 200 marga päevas. Need andmed käivad kõik 22 tuhande tööliste kohta. Seega on kõige harilikum ja kõige keskmisem palk 22 tuhande tööliste juures 100—199 margani päevas.

Olge head, öelge, kuidas suudab sarnase palgaga tööline, kui temal perekond on, elada? Neile härradele ei lähe see korda, nemad ei võta seda arvesse, isegi seda, kas tööline iga-

päev teenib või ainult neil päevil, kui tööd on. Teie ei ole endile kunagi seda probleemi ette seadnud, teie ütlete, jätame kord lõuna söömata ja 90 marka on jälle taskus. Teietaolised võivad nõnda öelda, sellepärast et nemad on ette õginud, aga tööline, kes 200 markagi ei teeni ja perekonna üleval peab pidama, ei saa kuidagi läbi. (A. Jürman, põl: Õelge siis, mis teha tuleb?) Lubage, et mina Teile vähemalt seisukorra ette kannan. (A. Jürman, põl: Õelge, mis tuleb teha? J. Hünerson, põl: Teil on kananahk ihu peal jubal!) Ka riik ise ei maksa oma tööliste paremini. Kui võtame näiteks need palganormid, mis pärast 15. augusti reguleerimist maksuma pandud, siis leiame, et kvalifitseeritud töölised, mehed, teenivad päevas 180—232 marka ja naised 152—160 marka, ning õpilased teenivad 80—132 marka päevas. See tähendab, et riik maksab enda töölistele kõige paremal juhtumisel 5.800 marka kuus, kuna aga madalamapalgalised peavad leppima 4.800 margaga. Sarnase palgaga on võimatu perekonnainimesel elada.

Pange pealegi tähele, kui huvitav see on, et meie juures arvestatakse nimelt kolmeliikmelise perekonnaga, aga mitte suuremaga. Härra rahaminister ei jätnud oma kõnes nime tamata seda kurba asjaolu, et meie rahvaaru kasvamise poolst oleme Prantsusmaaga Euroopas omapärased erandid, nii öelda, rekordi mehed. Meil on rahvaarvu kasv minimaalsem. (M. Martna, stp: Meie oleme Prantsusmaast ees!) Meie oleme Prantsusmaast ees, oleme rekordi mehed. Ma ei tea, oli see sõna libistumine, aga härra rahaminister lausus sel puhul, et seda ei maksa väga traagiliselt võtta. See on hindamise asi, kas traagiliselt võtta või mitte. Teadupärast ütles Vene filosoof Tolstoi, et ega inimese ideaal pole mõne kodujänesee ideaal, et nad sigima peaksid. See on iseasi. Oli ju terve majandusteaduslik vool, mis jutustas rahvaarvu vähenemise tarvet ja vajadust, kuid meie päevil ei käida Tolstoi ega Malthuse tarkuse järgi. Meie majandusteadlased leiavad, et rahvaarvu juurdekasv on väga tähtis tegur, niihästi majanduslikus kui riiklikus elus üldse, ja et seal riigis, kus rahvakasv langeb, peavad olema väga halvad põhjused, mis selle nähtuse esile manavad. Neist põhjustest on kõige tähtsamad alatoitus ja lõpmata viletsad korteriolud. Kahtlemata on selge, et näljapalk, mida meie töölised saavad, on meie rahvaarvu langemisel, rahva juurdekasvu allalitsumisel üks peamistest teguritest. Meie nagu kipuksime selle seisukorraga leppima, see nagu peabki nii olema, ja arvestame juba ette ainult kolmeliikmelise perekonnaga. Aga mujal ei tehta

sed, mujal kalkuleeritakse nelja- või viieliikmelise perekonnaga; faktiliselt ei ole ka meie töölis perekonnad alati kahe kuni kolmeliikmelised, vaid ikkagi suuremad. Arvestades asjalikult oleks nende perekondade ülalpidamise paratamatu väljamineku määr 10.727 marka. See on isegi väga kasin summa. Kuid valitsus ei ole pidanud tarvilikuks selleni jõuda, praegusi palku selle kõrguseni viia. Nii et, kordan veel, meie eelarve ei demonstreeri mingisugust jõukust, ei näita seda, et meie maal lahedad olud valitsevad, vaid et meie oleme sunnitud ennast kitsendamada. Kogu meie eelarve baseerub tööliklassi väljakurnamisel. See on tööliklassi väljakurnamise eelarve. Kuid hoolimata sellest, et eelarve tasakaal sarnaste abinõudega saavutatud, et eelarve tasakaal sisulikult väga kurba keelt kõneleb — ei ole meie püüdnud kõiki abinõusid tarvitada, et eaproduktiivseid väljaminekuid piirata ja lubada esimeses jones ainult väljaminekuid, mis oleksid produktiivsed, mis tooksid meie majanduslikule ja kultuurilisele tasapinnale väärtusi juurde. Selles asjas oleme olnud võhikud ja väikese kordasaatmise võimega.

Lehitsedes eelarvet näeme, et lövi osa väljaminekutest nõuab sõjavägi, riigikaitse. Seda asjaolu on kõik kõnelejad alla kriipsutanud, ja seda nimetas ka härra rahaminister oma eelarve esitamise kõnes. Mis aga sellejuures eriti silmapaistev, on see, et meie sõjaväelised kulud ei ole üksnes suured, vaid neil on tendents järjest kasvada. Iga aastaga on väljaminekud suurenenud, mitte ainult summa poolst, — see on absoluutselt — vaid ka relatiivselt, see tähendab võrdlevalt. Nii oli 1923. aastal, kui võtame korralised kulud — väljaminekuid — 1.138.000.000 marka; järgmisel aastal, see tähendab 1924. aastal olid väljaminekud 1.269.000.000; 1925. aastal olid tegelikud väljaminekud sõjaministeeriumi korralistest kuludest 1.469.000.000 ja mööduva või käest-libiseva eelarve-aasta 1926./1927. väljaminekud 1.539.000.000 marka. Aga ega see ei ole veel kõik. Eelarve-aasta ei ole lõpul. Alles siis võime praeguse eelarve-aasta kulud sellel alal lõpulikult kätte saada, kui tagant järele eelarve täitmist oleme vaadanud. Eeltulevaks eelarve-aastaks on võetud need kulud 1.630.000.000 marga suuruses. Niiviisi on korralised kulud riigikaitse arvel nelja aasta jooksul suurenenud rohkesti poole miljardi võrra aasta kohta. Protsentuaalselt oleks see uldeelarvest, uldeelarves fikseeritavast väljaminekust: 1923. a. — 22,7%, 1924. a. protsentuaalselt üldväljaminekutest natukene vähem — 21,6%, kuid 1925. a. teeb see protsent välja ümmarguselt 25. 1926./1927. a., tähendab

jooksva eelarve-aastal, on see protsent fikseeritud 24,4 peale. Kuid see ei ole veel lõpulik, vaid tuleb karta, et ka siin 25% täis tuleb, nagu 1925. aastal. Uues eelarves on see protsent 23,1 — natukene vähem — kuid pidage meeles, et ega eelarve-ettepanek seega ei ole lõpulik, eelarve ammugi mitte täidetud vaid küll seal veel lisa-eelarved tulevad, nii et lõppude-lõpuks meie ei tea, kui suureks see protsent eelarves kujuneb. Igatahes võime konstateerida, et meie riigikaitse kulud protsentuaalselt tõusu näitavad. See on korralistes eelarvetes. Aga sõjaministeeriumi erakorralised eelarved räägivad umbes sedasama. 1923. a. oli erakorraline väljaminek 273.000.000.— ma nimetan ainult miljonid, mitte tuhandeid. 1924. a. oli natukene vähem, nimelt 166.000.000.—, aga 1925. a. 369.000.000 ning 1926./27. a. — 358.000.000.— Uus eelarve-ettepanek näitab 161 miljonit, misjuures rahaminister tähendab, et siin on erakorralisi väljaminekuid kärbitud umbes 154.000.000 marga võrra. Kõik kokku, nii korralised, kui ka erakorralised väljaminekud riigikaitse alal on meil märksa suuremad, kui paljudes muudes riikides. Nii olid meil 1923. aastal kõik erakorralised ja korralised kulud kokku 20,7%, 1924. aastal — 19,8% eelarve üldväljaminekutest, 1925. aastal — 25%, 1926./27. aastal — 24,4% ja eelarve-ettepanekus riigi tulevase eelarve-aasta jaoks 22,3%. See on väga suur ja väga kõrge protsent. Kui meie oma riiki tahaksime selle poolest võrrelda teiste riikidega, siis leiame, et mujal sõjajumalale mitte nii palju ei ohverdata kui meil. Ja teadupärast on kõik sõjajumalale ohverdatud kulud ebaproduktiivsed. Ma loodan, et need arvud, mida ma teile ette kandsin, ka midagi kõnelevad.

Võrdluseks nimetaksin arvusi teistest riikidest. Seal on näiteks Taani — kui võtame väiksed riigid ja meie lähemad meretagused naabrid — Taanis on riigikaitse kulud eelarve üldisest kulust ainult 13%; see ei ole muidugi iga aasta ühesugune, ta võib kõikuda, mõni aasta suurem, mõni aasta vähem, keskmiselt on aga 13%; täpselt oli see nii 1922. ja 1923. aastal. Norras näeme, et veel vähem on sõjaväe peale kulutatud — ainult 11% 1925. ja 1926. aastal, kuid seal on ka olnud aastaid, kus sõjaväe peale on kulutatud ainult 9%. Rootsi kulutab Skandinaavia riikidest kõige rohkem, nimelt 19%. Inglismaal leiame meie selle protsendi olevat 14,5 1925. ja 1926. aastal. Nõukogude Venemaa kulutab 15,5%, nimelt 1924. ja 1925. aastal, muidugi ametliku arvestuse järgi, kuidas seal tõelikult kulud võiksid olla, seda ei tea öelda. Aga lugupeetud härrad Riigikogu liikmed, ega sellega ei ole

meie veel tõelikult kulused riigikaitse kätte saanud, kui meie välja nopime eelarvetest need protsendid, mida üks või teine riik kulutab eelarve korras riigikaitsele. Igal pool ei tähenda nimetatud protsent sama, mis ta meie juures tähendab. Kui ma näiteks Taanit nimetasin, siis ei saa teda õieti Bestiga võrrelda, kuna seal eelarve ei ole brutto-kuludega kokku seatud, nagu meie juures. Taanis 13% juures on kulu tegelikult vähem, kui meie juures. Meil on eelarve ülearu suur, võrreldes Taaniga. Kui Taani oma eelarve neil alustel kokku seaks kui meie, siis ei kulutaks ta enam riigikaitseks 13%, vaid palju vähem, võib olla 8 kuni 9%. Nii et tegelikult kulutame meie kuulumata palju oma riigikaitse peale. See on kahtlemata üheks raskuseks, mis pärast meie oma eelarvet ei suuda nii konstrueerida, et ta vähemalt meid ei litsuks ja eriti tööliklassi kaudse maksu kõrgendamisega ei väsitaks. Aga see 24%—25%, mis meie eelarves sõjaväeliseks otstarbeks kulutame, ei ole veel kõik sõjaväelised kulud, sest siiajuurde tulevad lisada veel kaitseliidu kulud, mis selle 24%—25% juurde arvatud ei ole.

Meie võiksime huvituse pärast võrrelda oma riigikaitse kulusid ka eelsõjaaegsete riigikaitse kuludega mitmetes riikides. See võrdlus ütleks ka nii mõndagi. Sellekohast arvustikku käsitades leiame, et Saksamaal langes enne ilmasõda, umbes 1906. aasta ümber, tähendab aastal, kus riigid juba palavikuliselt oma vägede varustamist teostasid, ette nähes ilmasõja võimalusi, iga hinge peale 7 kuldmarka. Austrias langes neid kulusid 11,5 kuldmarka, Ungaris 8 mk., Itaalias 10 mk., Prantsusmaal tõusis koormatus õige kõrgeks — 21 kuldmarka peale. Venemaa 8 kuldmarka, Inglismaa 30,5 kuldmarka, — teadupärast olis siis ju suur laevade ehitamine käsil, — Ameerika Ühendatud riigid 13 kuldmarka, Jaapan 5 kuldmarka. See on ennesõjaaegne kulutamine. Arvustik käib, nagu ma juba nimetasin, 1906. aasta kohta, nii et need riigid, kes siis palavikuliselt sõja vastu valmistasid — Saksamaa ja Prantsusmaa — need kulutasid võrdlemisi väga palju, kordan veel kord, Prantsusmaa 21 ja Saksamaa 17 kuldmarka iga inimese pea peale. Mis langeb aga Eestis tänapäev, pärast ilma sõda, iga inimese pea peale? Õige kohutav summakene, nimelt kui meie võtame 1926./27. aasta eelarve järgi — 19 kuldmarka. See tähendab, meie kulutame käesoleval ajal oma riigikaitse peale nii palju, kui Saksamaa seda kulutas enne ilmasõja lahtipuhkemist, isegi rohkem. Saksamaa kulutas 17 kuldmarka hinge peale, meie kulutame aga praegu 19. Ainult Prantsusmaa enne ilmasõda ületas meid sellepoolest, aga täna-

päev ei ületa ta meid mitte enam. Nii et kuidas meie ka ei võtaks, kas absoluutselt või võrdlevalt, või maksujõukuse seisukohast, või muudest võimalikkudest seisukohtadest, igast küljest sellele küsimusele lähenedes leiame meie riigi eelarves kulutatavat äärmiselt palju riigikaitseks. Nii palju, kui kulutame, teised riigid, kes oma majanduslikkude ja kultuuriliste huvide eest hoolitsevad, mitte ei kuluta. Nad ei julge endile sarnast luksust lubada. Muidugi on ju ka sarnaseid riiksid, kes omale seda luksust lubavad, neid leiame ka oma naabrite seas, siis veel Poola ning Rumeenia; aga meie teame ka, missugune on olukord Poolas, kui vilets on seal majanduslik olukord ja eriti tööliste kihtide äraelamise võimalused, ja teame ka, et meil Rumeeniast midagi õpida ei ole, ei majanduslikult ega kultuuriliselt.

Muidugi, austatud härrad Riigikogu liikmed, saame ka meie väga hästi aru, et ega meie ei saa Eestit võrrelda Taaniga ega Norraga. Meie teame väga hästi, et Norra väljaspool igasugust sõjalist hädadohtu seisab. Ei saaks kuidagi ette kujutada, et temale kallale tungitakse. Tal võiks küll rahvusvahelisi raskusi olla, teda mõjutatakse ka rahvusmajanduslikult teatud suunas, meie mäletame, kuidas tema alles hiljuti oma alkoholi keeluseaduse oli sunnitud arutamise alla võtma teatud majanduslikkude surveavalduste tõttu väljaspoolt, aga sõjahädadohtu tal ei ole.

Samuti tundub, et Taani küllaldaselt on rahvusvaheliselt garanteeritud, et väljaspool sõjahädadohtu seista. Meie saame sellest väga hästi aru ja tunnistame, et Eesti palju halvemasse situatsiooni on pandud. Meie püsivus ei ole ammugi niihästi tagatud, nagu Taanil, mille eelarvet võrdlesin Eesti omaga riigikaitse kulude osas. Aga ei saa sellepärast veel vaatevinklit muuta. Meie riik kulutab üldiselt väga palju riigikaitseks, selles mõttes ebaproduktiivselt rahva varandusega ümber käies. See sünnib selle tõttu, et ei ole veel ulatanud arusaamine sinna, et rahvusvahelises elus ei pea jõud valitsema, vaid kultuur, rahvastevaheline ühistunne ja sõbralikkus. Selle vastu — iga riik püüab oma jõudu ja püsivust toetada sõjariistadele. Kodanlikud ja tagurlikud kihid seisavad ihust ja hingest sõjakulude tõstmise eest. Kui Taanis maad valitsema hakkas sotsialist Stauning, siis püüdis tema riigikulude kokkuhoius peamises joones sõjaväeliste väljaminekute peale vähem rõhku panna. Seda pandi pahaks selleaegsele sotsialistlikule valitsusele, mitte ainult Taani tagurlikkude ringkondades, vaid ka kaugemal leidis see sõjaväeliste kulude vähendamine kõlapinda. Ka Rootsi vanameelsed kihid

langesid Stauning'i valitsusele kallale, isegi Soome ajakirjandus ja Soome parempoolsed riigimehed tegid Stauning'i valitsusele etteheiteid. Ka Soome leidis ennast riivatud olevat, et Taanis tahetakse sõjaväge ära kaotada, jättes ainult õige minimaalse osa sõjaväest piiride ja sisemise korra kaitseks. Soome kodanlus tundis end riivatud olevat, kogu ilma tagurlus tundis Taani sotsialistliku valitsuse vastu võõrastust, kes oma maad kaitsejumalale ohverdamisest päästa tahtis. Isegi Ameerika tagurlikkudel ringkondadel oli sel puhul huvi Taani vastu, häält tõstes põhimõtte pärast. Kõik need tagurlikud ringkonnad reageerisid sellepärast, et Taani eeskuju oleks võinud ahvatlevaks eeskujuks saada teistele riikidele, et Taani uut teed tahtis näidata, kuidasviisi kultuuriliselt ja rahvamajanduslikult eelarvet kokku seada. Selles nähti hädadohtu, see käis kogu ilma kodanliku mõtlemisviisi vastu ja sellepärast tõsteti tema vastu kisa, nii et see lõppude-lõpuks isegi Taani sotsialistlikule valitsusele saatuslikuks sai.

Niipea, kui uus valitsus tuli, see sündis alles hiljuti, hakkas ta kohe neid puudujääke katma, mis sotsialistlik valitsus järele jättis. Sellepärast ei saa meie Eesti kohta samasugusele seisukohale asuda, ega öelda, et mis meie siis peame tegema, kui meie oleme rahvusvaheliselt väga halvasti seatud, oleme suure tee peal kahe suurriigi vahel ning oleme sellepärast sunnitud tahes või tahtmata riigikaitse kulusid nii suurtena võtma, nagu need meil iga aasta eelarves on esinenud. Aga lugu ei ole mitte nii. Minule paistab, et siin tehakse liigseid kulusid, kuna meie ülesandeks peaks olema rahvamajanduse, kui ka rahvakandjõu kohaselt eelarvet vähendada niipalju kui võimalik, et ebaproduktiivseid kulusid ei oleks. Meie peame tee leidma, kuidas üleliiga suuri väljaminekuid kärpida. Ma rõhutan just „üleliiga suuri kulusid“. Meie ei või ühtki niisugust väljaminekut teha, mis paratamata raskusi sünnitaks ja mis rahvamajanduslikult neid tagajärgi kätte ei anna, ega kultuuriliselt neid ülesandeid ei täida, mis ta täitma peaks. Pidage mees, austatud Riigikogu liikmed, et ega Eesti iseseisvus ja Eesti riigi tulevik ei ole rajatud sõjaväe jõu peale. Kui meil sarnasele seisukohale tahetakse asuda, nagu mõned härrad on asunud, et meie oma riigikaitset sarnasel teel hakkame korraldama, siis võib julgesti öelda, et meie majanduslikult tugevad ei ole, vaid et meie siis just kokku variseme. Ei ole mõelda, et Eesti võiks sõjalise jõuga püsida. Kui Eesti riigil tulevik on, mina ja minu parteisõbrad usuvad seda, siis sellepärast, et rahvusvaheline olukord on niisuguseks muutunud, et

võisid targata väikesed riigid, mis praegu Balti rannal asuvad. Tark riigikaitse Eestis ja meie naaberriikides seisab selles, et meie püüame sarnast seisukohta võita, et kellelgi isu ei tule meid kätte saada. Meie ei tohi saada takistajaks kaubateel, vaid meie peame oma majanduse nii üles ehitama, et meie takistuseks ei oleks rahvusvahelisele kaubanduslikule läbikäimisele. Meie peame kultuuriga võitma, meie peame endile rahvasteliidus ja üldse Euroopa peres väärilise seisukoha võitma, aga kui meie tahame oma tuleviku sõjale rajada, siis peame meie langema. Sellepärast leiame meie, sotsialistid, et on teid, kuidas Eestis neid väljaminekuid, mis sõjaväe alal tehakse, piirata. (K. Tonkman, põl: Vabandage, härra Ast, kas Teil on lähemaid andmeid Läti ja Soome sõjaväe eelarvete kohta?) Ma ei kiida mitte neid, seal on poliitiline tarkus sama hea kui meil. (Vahelhüüe sõjaminister J. Soots'i poolt.) Ma ei saa aru, millest nüüd jutt on. Teie tahate Soome ja Läti halva eeskujuga vabandada meid. (K. Tonkman, põl: Kuidas see halb on, kui seal sotsialistid valitsuses on?) Ah, nüüd sain ma aru, nüüd taipasin, kus Teie meelevaalus on. See ei ole aga õieti meelevaalus, vaid on poliitiline ignorant, kui Teie sellega välja tulete ja Teie mälu kaugemale ei ulata kui ühest teatud lokaalset Toompeani. Soome sotsialistlik valitsus on ainult 1½ kuud vana ja Läti valitsus umbes niisama palju. (Riigivanem J. Teemant: Kas mäletate, mis Läti sõjaminister rääkis?) Minul ei olnud temaga juttu. Igatahes olen ma täitsa kindel, et kui Soomes võiksid minu parteisõbrad, sotsialistid, valitsuse juures pikemat aega püsida — see on vähemus-valitsus, teda võidakse iga silmapilk kõrvaldada — siis muidugi Soome riigikaitse sarnast koormatust enam ei kannaks. (K. Virma, stp: Väevähendamise jaoks on juba seaduseelnõu esitatud.) Siin minu parteisõber teab öelda, et Soomes praegune sotsialistlik valitsus, kellest juba ette teada on, et ta ainult mõne kuu võib püsida, olevat esitanud riigikaitse kulude vähendamise eelnõu. (K. Tonkman, põl: Aga miks ta nii nõrk on? — K. Virma, stp: Tonkman'isid ei ole seal!) Seda kahjuks küll. Ta võib seal ainult mõne kuu püsida. See on meie aja kurbloolus. Töölisklass ei ole veel nii kaugemale välja arenenud, et ta võiks enamuse saada. Ikka veel sammuvad igasugused väikekodanlaste ja muud keskmised kildkonnad sarnaste paljukõnelevate härrade järel, nagu härra Tonkman ja teised. Aga ega meie, sotsialistid, kurtmistega ega pessimistlikult tulevikku ei vaata. Meie näeme,

et meie idee on läbi murdnud, meie näeme, et meie jõud on aast-aastalt ikka kasvanud; ei ole põhjust ette näha, et see tulevikus teisiti peaks olema. Ammuks see oli, kui esimene sotsialistlik valitsus loodi. (K. Tonkman, põl: Kas Gruusias või?) Nüüd teie näete juba mitmel pool sotsialiste valitsuses, teie näete, et sotsialistlik erakond on tõusnud suuremaks erakonnaks peaaegu kõigis riikides. Majanduslikud põhjused on tõuke andnud selleks, et sotsialistlik liikumine nii tugevaks on võinud saada. Aga neid tegureid ei ole näha, mis selle liikumise võiksid tagasi viia. Ja sellepärast võite kindel olla, härra Tonkman, et tulevikus sotsialistlikud valitsused mitte ainult mõni kuu ei püsi, vaid et ta ka Soomes kord lõpulikult maa etteotsa astub. Samuti ka Taanis, Norras ja Lätis. Igalpool. Kui Teie küsite, millal just kell 12 lõob, siis ma ei hakka sarnaseks prohvetiks, sest siis paljastaksin ma samasugust poliitilist ignorantsi, nagu Teie sõprade seas see tihti ette tuleb. (Vahelhüüe paremalt poolt.) Teil oleks üsna vähe põhjust rõõmustada, kui Teie oskaksite riiklikult mõelda.

Kui meil head tahet oleks, siis võiksimme kokkuhoidu teostada. Meil puudub aga tahe. Enne kui sellest küsimusest loobuda ja teiste küsimuste juurde asuda, pean veel paar sõna ütleva kaitseliidu kohta.

Kaitseliidu väljaminekuid käsitades nimetasin, et see, mis eelarves sisaldub, see kõik meie väljaminekutest riigikaitse alal ei ole, siia tulevad juurde arvata kaitseliidu peale kulutatavad summad.

Austatud Riigikogu liikmed! Meile ei ole selge, missugused on kaitseliidu ülesanded ja mida kaitseliidu kaudu kätte tahetakse saada. Mina ei räägi selle vastu, et kui kaitseliit on loodud, siis peab temale võimaldama ülalpidamist. Kui aga kaitseliidule riigi summadest võimaldatakse ülalpidamist, siis peavad riigi kodanikud teadmises olema, mis on kaitseliidu ülesanne Eestis. See ei ole aga selge.

Kui meie sõjaminister härra kindral Soots'i arvamisi selles asjas tahaksime kuulda, siis oleks selge, mis on kaitseliidu ülesanne. Härra kindral Soots hindab kaitseliitu koduse sõjakaadrina. (Sõjaminister J. Soots: Ei ole minu vaadel!) Teie olete isegi vaenlase üles otsinud, see on töölisklass ja sotsialistid, keda kaitseliit peab maha niitma. Oma avalikkudel esinemistel on härra sõjaminister seda öelnud. (Sõjaminister J. Soots: Sõjaminister ei ole seda rääkinud, seda Teie valetate.) See on halva meelevaalu tekitamine ja rahva ühe kihi teise kihi vastu ülesässitamine. Teie olete seda ametlikudel esinemistel teinud, kui Teie kaitse-

liidu paraadil käisite. Muuseas on see sündinud Rakvere linnas.

Alles hiljuti, kui härra Teemandi valitsus esimest korda ellu kutsuti, lubas härra sõjaminister endale seletada, mis kaitseliit meie seesmises elus peab tegema.

Härra sõjaminister lubas endale sõjaministrina, ametliku isikuna, seletada, mis see kaitseliit õieti on ja mis ta meie seesmises elus peab tegema. Siis loeti ette, kes need sotsialistid on, seda kõik muidugi paraadis, mundris, kus keegi vastu rääkida ei saa, kus ühtki vahelhüüet ei tohi olla, vaid mehed pidid seisma tikksirgelt. Seal lubas härra sõjaminister endale seletada, kes sotsialistid on, et nad needsamad olevat, kui kommunistid, kuidas nad Eesti riiki tahavad ära anda, ja kaitseliitlased, teie annate neile mees-teie paraja osa kätte. Ma küsin Teilt, kas te teete seda või mitte? (Sõjaminister J. Soots: Valetate! M. Martna, stp: Juhatajal on siin ka omad ülesanded! Juhataja helistab.) Oo, ajate vastu? Siis õiendame need asjad kahe vahel. Ma ütlen, kui seda ongi sõjaminister teinud, siis ei saa uskuda, et see tõepoolest kaitseliidu ülesanne oleks. Selles kaitseliidu ülesanne seista ei või! Seda võib küll härra sõjaminister tahta ja soovida, et ülesanded sarnaseks kujuneksid, kuid ma ütlen, need ülesanded selleks ei jää ja sarnast organisatsiooni meie riigis olla ei tohi, mis on kodurahu provotseerimise organisatsioon. Ma pean tähendama, et õnneks ei ole meie kaitseliit seda mitte. Meie kodanikude kainus on küllaldaseks vastuseisuks härra sõjainistri provokatsioonivõtetele, mida ta on endale sotsialistide ja tööliste vastu lubanud. Ma arvan, meie tegelased, kes on kaitseliidus, ei ole oma ülesandest niiviisi aru saanud, nagu on seda ülesannet püüdnud kätte näidata härra sõjainister kindral Soots.

Mina ei saa jätta teatava rahuldustundega nimetamata, et kaitseliidu keskjuhatus midagi iseäralikku selles ei näinud ja selle täitsa loomuliku leidis olevat, et mind kutsuda 1. detsembri aktusele kõnelema. Ja niisama leidsin ka mina loomuliku, et mina, sotsialist, tohin sinna minna, tohin seal kõneleda, sest kui kaitseliit on riiklikuks kaitseks mõeldud, siis ei saa tema jaoks olla eraldi ei sotsialiste ega põllumehi, vaid ta peab olema riiklikkude huvide teenistuses. Sellelt seisukohalt vaadatud leidsin loomuliku, et mulle ettepanek tehti aktusel kõneleda. Ja leidsin loomuliku, et seal ka kõnelesin. Aga kes tol puhul kaitseliidule kallale langes, oli põllumeeste kogude häälekandja „Kaja“, kes järgnevas kahes numbris kirjutas, ilma et teda oleks vastuse vääriliseks peetud, mispärast ja kuidas on see

võimalik, et sarnane inimene, nagu see, kes praegu kõnetoolil, tõhib kaitseliidu aktusel kõneleda. Sellega paljastasite teie oma nägu, teie näitasite, milleks teie kaitseliidu olete mõelnud. Sellepärast kordan veel, et kaitseliidu ülesanded ja vahekord teiste riigikaitse vägedega tuleb selgitada ja kindlaks määrata, aga igatahes mitte selles suunas, nagu sõjainister Soots seda näha sooviks, vaid sarnastel alustel, mis meie riigile kasuks ja tuuks on.

Lugupeetud Riigikogu liikmed! Muidugi mõista ei ole üht universaalset vahendit, millega võiksime korraga riigimajandust tõsta, millega võiksime tõsta nii ainelist kui vaimlist kultuuri, vaid neid vahendeid peab mitmelt poolt otsima, neid vahendeid on väga palju ja nende käsitlemine ja selle käsitlemise kaudu tulusaamine nõuab väga pikka aega. Üks nendest vahenditest, millega meie oma kultuurilist ja majanduslikku tasapinda tõsta võiksime, on kahtlemata rahva üldharidusliku tasapinna tõstmine. Eesti riigil ja Eesti kodanikkudel selleks tahtmist on. Juba Asutava Kogu poolt võeti vastu seadus, millega algharidust korraldatakse, milles ette nähakse sunduslikud õppeaastad ja maksuta õpetuseandmine. Selle seaduse alusel liigub meie koolivõrgu väljakujundamine aastast aastasse. Loomulik on, et just koolivõrgu kujundamise ajal riigil hariduslikuks otstarbeks tuleb rohkem kulusid kanda, kui siis, kui koolivõrk oleks juba välja kujunenud. Järelikult ei tuleks sugugi imestada, kui meil hariduslikud kulud tõuseksid. Meie, sotsialistid, oleksime väga soovinud näha, et selle tõusu asemel, mis ilmub meil sõjainisteeriumi eelarve, tõus oleks haridusministeeriumi alal. Seal kahjuks ei ole sarnast tõusu märgata. Nii teeb haridusministeeriumi eelarve 1923. aastal välja 561.000.000, mis eelarve üldkuludest välja teeb 8,3%. 1924. aastal on haridusministeerium kulutanud 625.000.000 mk., mis teeb üldeelarvest 8,6%, 1925. aastal — 793.000.000 mk., mis teeb välja eelarve üldkuludest 10,7%, 1926./1927. a. — 749.000.000 mk. ehk üldeelarvest 9,5%. Uuest eelarvest teeb haridusministeeriumi eelarve välja 9,5%. Tõus on ju olemas, nimelt esimesel kolmel aastal; pärast seaduse vastuvõtmist näeme meie haridusministeeriumi kulude osas teatud tõusu, aga see hakkab siis langema. Nii näeme, et uues haridusministeeriumi eelarves ei ole uute koolimajade ehitamiseks pea mingisuguseid summasid sisse võetud. Nelja aasta jooksul on haridusministeeriumi kulud tõusnud ainult 240.000.000 marga võrra, kuna sõjainisteeriumi juures kulud üle poole miljardi tõusevad. Siin, nagu näete, ei ole meie pidanud sil-

mas oma kultuurilisi huvisid ning katsunud oma eelarveid nendele kohandada. Meie oleme oma väljaminekutes palju ebaproduktiivseid kulusid lubanud, sealsamas keelates neid krediite, mis on puht ülesehitavad.

Ka ei ole meil veel tõsiselt võetud töömuretsemise probleeme. Tööd oleks võimalik muretseda siis, kui meie tahaksime korterikriisi lahendada. Missugused meil korteriolud on, selle kohta lubage arvud ette kanda. Need arvud käivad nimelt Tallinna linna kohta. Võib olla, et teistes linnades ei ole olukord nõnda halb, ja seal võivad inimesed lahedamas olukorras hingata. Vististi ei ole parempoolsetel härradel teadmata, et 1926. aasta statistika andmete järgi leiti Tallinnas 34.347 korteris asuvat 45.330 leibkonda. (M. Martna, stp: Parempoolsed ei taha seda teada.) Ei taha, tähendab, ei leia endale kasulikuks.

Tallinna linnas on 11.000 leibkonda 20 — 30.000 inimhinggaga, kellel ei ole oma korterit. Igast 100 korterist on Tallinnas 75 ühetoalised ja nendest ühetoalistest korteritest on iga 100 korteri hulgas 80 sarnast, kus ühes ja samas toas ka keedukolle asub.

Austatud Riigikogu liikmed! Kas ei paku see hirmsat pilti meie korterioludest? Aga et see hirmsus ka silmapaistev ja võrreldav oleks, tooksin ma ette andmeid teistest maadest ja seaksin siis neid meie korterioludega kõrvuti. Tallinnas, nagu nägime, on 74,8, ümmarguselt 75% korteritest kõik ühetoalised, see tähendab $\frac{3}{4}$ on ühetoalised korterid. Helsingis on ainult 60, millest oleks ühetoaliste korterite protsent 37. Aga ka see protsent on kohutavalt suur. See ei ole veel loomulik ühetoaliste korterite protsent. See on kaugel suurkultuurilisusest. Kopenhaagenis on ühetoaliste korterite protsent 11,6; Zürichis — 6. (K. Tonkman, põl: Kes peab küll meile neid ehitama?)

Mis inimestesse puutub, siis on Tallinnas igast 10.000-st 3.900 sarnast, kes on sunnitud asuma 4—7 inimest ühes toas. (M. Martna, stp: Kuni 20.) See on eriline juhtumine, kui niisugune suur tuba sarnase rohkearvulise perekonnaga on leitud. (M. Martna, stp: Igatahes sagedasti üle 7.) Aga sarnaseid inimesi, kes on sunnitud 4—7 kaupa ühes toas elama, tuleb Tallinnas 10.000 inimese kohta 3.900; Helsingis ainult 407; Kopenhaagenis iga 10.000 kohta 221; Zürichis ainult 90 inimest, see tähendab 4,5 inimest 10.000 inimese kohta. Nii et vaadake, missugune seisukord valitseb meie juures: 10 tuhandest inimesest 3.900 asuvad enamasti 4—7 inimese kaupa ühes toas, sealjuures ei tule seda mitte nii ette kujutada, et ühes ruumis asuvad

kõik vallalised isikud, — seal asub mitu leibkonda ühes ruumis. Kaks leibkonda on harilik nähtus, ka kolm ja neli leibkonda võite leida ühes ruumis. Mis tähendab see rahva tervisele, moraale? See on hirmus aasialik seisukord. Aga kas on midagi selle vastu ette võetud? Meil on üks komisjon, kellest võiks joonistada mingi karikatuuri, võiks kirjutada ta tegevusest — kui leiduks vastav terava sulega naljahammas — väga lõbusaid lugusid. See on nimelt üüriseaduse komisjon. Ta on juba 370 korda koos istunud, võib olla isegi 500 korda, ja lõppude-lõpuks tuleb nii välja, et selle komisjoni liikmetele peaks andma aumärgi. Kuid mis on see komisjon teinud? Ta on kogu aeg ühte küsimust käsitanud — kas tuleb üüriseadus maksma jätta või kaotada. Kuigi selle üle põhimõttelikult on vaieldud, siiski ei ole suudetud seda küsimust ära otsustada. Ta ei ole veel küllalt selge; pööratakse ankeediga alevite ja valdade poole, et kas seal ka valitseb korterikitsikus, moodustatakse alamkomisjon, kes peab neid ankeete läbi vaatama ja komisjonile nende üle seletusi andma, mis oleksid ühtlasi juhtnööriks, kas tuleb kaotada või jätta. (Vahelhüüe.) Aga kuulge, selle alamkomisjoni liikmed ei ole vaevaks võtnud tutvuda sellega, missugune on õieti korterihäda ja missugune on tõelik seisukord vähemalt Tallinna linnaski korterite alal. Ei ole ka teised asutused selle vastu huvi tundnud, kuna ometi korteriküsimus on üks tähtsam tervishoiu küsimus. Kas on meie tervishoiu peavalitsus küllalt selle vastu huvi tundnud, kas on ta sõna öelnud selle kohta, et surmataks inimesi korterikitsikuse kaudu nii moraalset kui füüsiliselt. Ei ole midagi sarnast öeldud. Kuid oleks pidanud raudnaelaga ja kirvega seda teadvusse taguma, sellest oleks pidanud kisendama, et seda neile selgeks teha, neile, kes absoluut midagi ei taha ette võtta korteriolude parandamiseks. Kas ka need arvud, mida ma täna ette kandsin, teile midagi ei ütle? Ei ole tõesti imestada, et üüriseaduse komisjon ainult ühe küsimusega on tegemist teinud: kas, millal ja kus kaotada üüriseadus. See on muidugi tähtis küsimus, aga see ei ole peaküsimus. Küsimuse tuum seisab selles, kuidas meie üldisest korterihädast üle saame, ja seda võime ainult siis, kui meie riiklikus ulatuses tahet jätkub. Ei ole käesolev eelarve ega ka eelmised seda tahet ilmutanud ega hirmsa korterihäda kõrvaldamiseks midagi ette võtnud. Nüüd õnnestas meid rahaminister teadaandega, et tema kavatses tulevikus võimaldada eraettevõtetele ehitamise sel teel, et riik tarvilikud toetused maksab, et majad ennast renteeriks. Aga 1927./1928. a.

eelarves ei näe meie ühtki sarnast summat. Võib olla, on see rahaministri hea soov. Kas tema kolleegid seda soovi jagavad, seda meie ei tea. Meie teame ainult, et valitsus kaalumisele on võtnud ühe uue „pilvelõhkuja“ ehitamise, kuhu kõik ametkonnad kavatsetakse koondada. Seda maja on meil tarvis, aga kas see mõjub korterihäda vastu? Tõsi, siis saab hulk kortereid vabaks ja neid võib elamise otstarbeks kasutada, kuid enne tuleb neid ümber ehitada, ja meie ei tea, kui hea see korraldus tuleb; aga ma ei vaidle selle vastu, et riik omale suure maja ehitab, võib olla, muutub see maja meile tarvilikuks, ja nii mõnigi inimene saab jällegi teenistust, kuid korterikriisi see ei lahenda. Tuleb erakapitali selleks ergutada ja ka riigi kapitali juurde anda, sel teel võimaldatakse inimestele teenistust ja kortereid. Aga see ei ole veel mingisugune valitsuse kava ega tahe ja mis aitab see kõik, kui meie selle juures seal, kus häda kõige suurem, midagi ette ei taha võtta, kui meie kõiki sarnaseid ülesehitamis-summasid kärbime. Mis aitab see, kui meie tunnistame, et meil on palju töödotsivaid käsi nii maal kui linnas. Rahaministri kasuks võime öelda, et tema oma eelarve-kõnes julges tunnustada, et meil ka maal inimesi leidub, kes tööd ei leia.

Mis aitab see tunnustamine, kui meil kavasid ei ole, kui meie teed ei mõista otsida töö leidmiseks. Kui saamatud meie sellel alal oleme, näitab muuseas töajõudude raiskamine, mis mitmel pool ilmsiks tuleb. Sel ajal, kui meil tööpuudus valitseb, näeme, kuidaviisi alaealisi sarnases vanuses, mil nad tööle ei kõlba, sealsamas maal, kus rahaminister leiab olevat küllalt tööle rakendamata jõude, kasutatakse otse kohutaval viisil. Statistika näitab, et 20 tuhande asunikupere kohta töötab 7—12 aastaseid lapsi 1158 hinge palgalistena, 12—17 aastaseid poisikesi 1227 ja 12—15 aastaseid tütarlapsi 776. Alla seitsmeaastase vanusega lapsi töötas 46 hinge. Üldiselt on nendes majapidamistes palgalistena lapsi ametis 3207 hinge. Täiskasvanud ja lapsed kokku arvatud, tuleb nende asunikudeperede kohta 5474 palgalist. Sellega siis alaealiste suur ülekaal. Olgugi et täiskasvanud tööd vajavad, kasutatakse laste tööjõudu, missugust aga põllutööle kuidagiviisi kasutamiseks ei võiks ega tohiks lasta. Peale nende palgaliste jõudude ekspluateeritakse omi lapsi, arvult 11.874 lisaks palgalistele, nii et üldine laste tööjõu kasutamise hulk tõuseb 15.801 hinge peale. See näitab ometi, et meie ei oska tööjõudu õieti reguleerida, see näitab, et meie ei tunne tööstuse organiseerimist, meil puudub oskus ja kord. Härra rahaminister

nimetas, et võõraste tööjõudude tulekuga on Eestis tööproduktiviteet tõstetud ühes tehases 4 kordseks. Mis see näitab, millest see kõneleb? See kõneleb suurest oskamatuses; tööd ei osata korraldada, et ta võiks produktiivne olla. Nähtavasti oleme meie oma majandusliku elu ülesehitamises veel väga suured käperdajad. Meil arvatakse vist, et tööstuse elushoidmine ja tööstuse arendamine seisab selles, kui osatakse töölist välja pigistada, töölist kurnata. See tendents valitseb üldiselt. Kõik need maksmatajäänud palgad, mille all töölist kannatavad, on suurel määral tingitud asjaolust, et meil elavat tööjõudu üldse ei taheta hinnata, et meie ettevõtjad nähtavasti elavat tööjõudu, kui ülesehitavat tegurit majanduses tunnustada ei taha. Vastasel korral hoolitsetaks selle eest paremini. Nii paradoksaalne kui see ka paistab, on madalad palgad üheks põhjuseks, mispärast meil tööpuudus valitseb ja mispärast meil ained nii kallid on. Sest kui meie ei tõsta oma tööstust tehniliselt ja kui meie paremat korraldust ei loo, siis ei suuda ka võistelda. Kust see tuleb, et Eestis saab tööline näljapalka, millest ta ise ega ta perekond ära ei suuda elada, aga ometi läheb Eestis kõik väga kalliks maksma, mis siin iganes valmistatakse. Millest see oleneb? (K. Tonkman, põl: Kuipalju Inglise tööline tööd teeb?) Inglise tööline saab Eesti töölisest mitukorda kõrgemat palka, aga produktid valmistatakse seal odavamalt, kui meie juures. (Vahelhüüe K. Tonkman'i, põl poolt.) Vaadake, see on Teie arvamine ja see on väärarvamine, see on tööliste väljakurnaja arvamine, aga mitte majandaja arvamine. (Vahelhüüe K. Tonkman'i, põl poolt.) Vaadake, Inglismaal on ka ettevõtja juba sedavõrd arenenud, et ta julgeb avalikult tunnustada, mida meie kodukasvanud majandlased nähtavasti ei näe, nimelt, et tööstus ise peab töölistele produktiivse töötamise võimaluse andma. Meie ettevõtted oma lagunened ja arenemata seisukorra juures ei võimalda seda mitte. See ei olene mitte ainult vabriku sisseseadest, vabriku masinatest. Muidugi on masinad ja kõik treipingid väga tähtsad ja et nad peaksid ajanoüete kohaselt sisse seatud olema, see on väga tähtis. Aga väga tähtis on ka töö järjestamine, et mitte ajavitmist ei oleks inimestel. Meil töötatakse peaaegsult tükitöö alusel. Iga tööline püüab töötada niipalju, kui ta vähegi võib. Kuid needsamad tükitöö tegijad ütlevad, et nemad ei saa produktiivselt töötada. Vabrik kurnab neid ja nende aega raisatakse igapidi. Ma ei taha isiklikuks minna ja üksikuid ettevõtteid süüdistama hakata, kuid on tehaseid, kus ükskord ei ole

materjale kohal, teinekord ei tööta üks osa vabrikust, ja tööline ei saa neid osasid kätte, mille kallal ta töötab. Juhtub tihti, et läheb väga palju aega kaotsi. Vabrik ei ole küllalt otstarbekohaselt organiseeritud ja töö juhatamine seisab vilumata kätes.

Administratsiooni kulud on aetud väga suureks, nagu näiteks „Silva“ ettevõtte juures. Lääne-Euroopa tööstuse juures kunagi niisuuri administratsiooni kulusid ei näe.

Mingisugust oskust ettevõtete organiseerimise juures ei ole. Härrad direktorid oskavad shikilt autos sõita ja mõnel juhtumisel noobililt suuri arveid välja maksta, aga ettevõtte korrashoidmiseks ei osata töötada. Kui Inglise suurettevõtted lubaksid endile sarnaseid administratsiooni kulusid, siis variseksid nemadki kokku. Administratsiooni kulude suurus on üheks põhjuseks, mispärast ettevõtted niipalju kannatavad.

Nagu teada, oli ka Inglismaal sarnane tööliskurnamise süsteem. Kui ei oleks Inglise töölisklass selle vastu välja astunud, nõudes oma olukorra parandamist, siis ei oleks olnud Inglise ilmariiki, ei oleks olnud Inglismaal ei poliitilist, majanduslikku ega rahvusvahelist võimu. Ainult selle tõttu, et töölisklass sellest tööstuse stagnatsiooni seinast läbi tungis, et tema võitlusesse astus oma majanduslike elutingimuste ja kultuurinõuete eest, nõutades kõrgema palga, olid ka kapitalistid sunnitud tööliste palku tõstes hoolitsema tööstusettevõtete paremale järjele seadmise eest, et mitte pankrotti jääda. Kõiges selles peab Inglise natsioon tänulik olema oma töölisklassile ja nendele selgelt mõtlevatele peadele, kes Inglise töölisklassi ei viinud reaktioonilisesse vaibumusse, vaid teda virgutasid klassivõitlusele.

Ja selles mõttes on ka Eesti töölisklass väljas riiklike huvide eest, kui tema nõuab enese majandusliku seisukorra parandamist, ning ei ole mingit mõtet seletustel, et seda ei võimalda meie praegune olukord. Meie saame enese olukorda parandada ainult sel teel, kui meie sunnime tööstusettevõtjaid selle eest hoolitsema, et tööstusettevõtete tehnilise ja administratsioonilise külje parandamise aga mitte tööliste väljakurnamise teel tulu saada. Kui töölisklassi elulisi huvisid arvesse ei võeta, siis lüüakse sellega valus haav niihästi Eesti tööstusele kui ka meie riiklusele üldse, sest siis ei saaks meie tööstus edasi areneda, vaid jääksid meie vabrikud samasse seisukorda, nagu nad on praegu, ja siis kestaks seesama tööliste väljakurnamine edasi, mis tänapäevgi. Sellest näeme, kuidas madalad palgad on just selleks põhjuseks, mis tööstust areneda ei lase, ja näeme ka, kuidas

madalad palgad kaasa mõjuvad tööpuudusele. Niikaua, kui meie oma tööstust ei saa tehnilise külje ja tööjuhatause poolest viia sellele kõrgusele, nagu teistes kultuurmaades, niikaua elab tema tööliste väljakurnamisest. Tööliste väljapigistamise ja pressimise abil võib ju veel mõnda aega elada, aga sellega ei saa meie majandust korraldada ega paremale järjele tõsta.

Kui teie seda siiski tahate teha, siis eksite põhjalikult. See ei ole riiklik ega rahvamajanduslik alus, vaid see paljastab ainult tõmpi majanduslikku arvamist.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Ast, kaua Teie veel mõtlete kõneleda?

K. Ast (stp): Kuidas Teile öelda, nii umbes 1 tund veel.

Juhataja **R. Penno**: Siis kuulutan vee- randtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 19.30 min.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 19.55 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**.

Juhataja **R. Penno**: Riigikogu jätkab tööd.

K. Ast (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Nii näeme siis, et kui meie tööstust kindlamalt kavatsetakse üles ehitada, ei saada mööda minna elavast tööjõust. Kui leiab meie tööstus tarvilikku krediiti ja kui rahaministril ning valitsusel tarvilikku oskust on lubatavat välislaenu selleks ära kasutada, et tööstust elujõulisemaks teha ning paremale alusele rajada, siis võib küll öelda, et nii kaua, kui meil see teadmine puudub, et sinna hulka on võetud ka tööliste elu-olu eest hoolitsemine, nii kaua ei saa meie oma tööstustes positiivseid tagajärgi. Kahjuks ei ole valitsus seda asja siimaani arvesse võtnud, vaid on lihtsalt oma tuju järgi tööliste palgapoliitikat ajanud ning on tööliste palgapoliitikas niisuguseid muudatusi ette võtnud, kus palgakõrgenduse asemel läbi viidi palgavähendus. Kui mitte otsekoheses mõttes, siis vähemalt selles mõttes, et korteriolud, näiteks Kreenholmi vabrikus, ja muud natuuras saadavad mõnusused kitsamaks ning vähemaks tehti. Valitsusel ei ole olnud tahet ega oskust midagi tööliste palga tõstmiseks korda saata. Meie ettevõtlikkus langeb selle tõttu, et valitsusel kultuurilised huvid ja arusaamine puudub tööliste olukorra parandamiseks, ja et just selle tõttu nii kui kinniste uste taha kinni jäädakse. Põhjus, lugupeetud

härrad, seisab siin peamiselt muidugi nende erakondade omapärasel arusaamises ja omapärasel majandusteadlikkuses tõdedes, kes valitsuse seljataga seisavad ja nõndanimetatud valitseva koalitsiooni moodustavad. Kui eile rkl. härra Tõnisson ägedusega pabvatas, nimelt sõjaministri aadressil, et Teie ei ole veel kodanikuteadvuseni kasvanud, siis ei ole minu asi hinnata, kas see ütetus adressaadi suhtes õige või mitteõige oli, aga ma tahaksin öelda, et meil üldse kodanikuteadvuse alal suur puudus ja pöud valitseb. Vaadeldes meie erakondade elu, isäranis neil momentidel, kui valitsuse loomine käsil on, näeme, et meil kiputakse hindama riiklikke huviseid ja vajadusi ainult enda selja taga olevate isikute huviseid vinklist. Ei ole vist Eestis sedavõrd kihihuvilist parlamenti olnud, kui praegu, sellepärast pole ka imestada, et meie valitsuse sammud, ettevõtted ja algatused Riigikogus kannavad kihihuviseid tunnuseid. Juba meie parteipoliitiline elu on väga iseviisil ja iselaadiliselt kujunenud. Selle asemel, et erakonnad oleksid loodud — ma räägin erakondadest, nagu nad Riigikogus esinevad — poliitiliste toekspidamise kohaselt, et oleksid erakonnal kindlad ilmavaatelised seisukohad, parteipoliitiliselt, nii majandus-, riigi-, ja kultuur-elu küsimustes, näeme meie erakondi kokku klopsitavat, et ainult ühepäevahuvisid kaitsta ja esitada. Praeguses valitsevas koalitsioonis näivad esimest viiulit mängivat asunikud ja riigirentnikud. (Vahelhüüe A. Anderkopp'i, tões poolt.) Ja ega need tulekeed üksi nelipühapäeval ülevalt ei tulnud, vaid ka külmal talve ajal. Vist on kristlikkudel härradel vaim peale tulnud. Aga halb asi iseenesest on see vaimu tulek, sest vaimu tulekuga on seotud keeltesegadus, nagu meie seda piibliloostki õppinud. Vist valitseb valitsuse koalitsioonis keeltesegadus. Riigikogu juhatusel näis asi ka algusel selge olevat, kuid millegi pärast viideti veel pool tundi ootamisega aega.

Kui vaatleme seda erakonda, siis leiame, et ta on kõige lühiajalisemad huviseid enda tegevusaluseks seadnud, see oli nimelt odav maahind ja maarent. Võeti üks ainukene süsteem, kui kahesabaga valaskala, millele ehitada taheti parteipoliitiline süsteem. See kanti üle valitsusse. Neid huviseid ainult maahind ja odav maarent. Üks on selge, et asunikku enese huviseid, kui nad tahaksid oma huviseid üldiselt mõista ja kaugema aja kohta arvestada, ei ole alati odavam maarent kõige tulusam. Ma ei tea, kas need tagajärjed tingitud uuest maarendist on, aga rahaministrit uskudes peab see uuest rendist tingitud olema, et produktiivsetest eelarve-summadest on maha

kärbitud, nagu teie kõik vastavast kõnest kuulnud olete, nimelt 40 miljonit marka ehituslaenust ja 50 miljonit maaparanduslaenust. Lubage küsida, kas on see kaugelägelik poliitika, kas on tarvis asumiseaastaid pikendada, kas see peaks häid tagajärge andma ja põllumajanduslikku produktiooni tõstma. Kas peaks see ainetega suutma turgu küllastada ja väljaveoks pekoni muretseda, kas peaks asumiseaastate pikendamine asunikkuudele rikkuseks osutama, nende majapidamisele töusuks saama. Härrad Riigikogu liikmed, uuel aastal ei taha samasuguse kurva nähtuse ees peatuda, nagu möödunud aasta sellest tunnistust andis, et rahaminister võis konstateerida, et meil möödunud aastal põllumajanduslik tulu langes. Kas on õigustatud need kärpimised nende krediitide alal, või oleme kohustatud neid tõstma. Tõstmine oleks aidanud asunikkuude ehitusaastaid lühendada, see oleks aidanud asunikkuude jõukust tõsta, see oleks ka inimestele tööd ja leiba andnud, see oleks suurendanud põllupinda, ja see oleks ka riigimajandusele tuluks olnud väliskaubanduse bilansi suhtes, millega meil väga palju hoobelda armastatakse, mis aga läinud aja kohta on samasugune näjabilanss, kui üldse. Tõsi küll, meie väliskaubandus lõppes jälle tasakaaluga, isegi väikese ülejäägiga. Aga kuidas on saavutatud see ülejääk ja tasakaal? Härra rahaminister, kes rääkides mõnegi punkti „i“ peale pani, ei kohkunud selles küsimuses teatud tõtt väljendamast, kui ta ütles, et see tasakaal on saavutatud ainult selle tõttu, et läinud aastal sissevedu vähem oli, kui eelmisel aastal. Ta ütles: „Nii on sissevedu 1926. a. umbes 170 miljoni marga võrra vähem kui 1925. a., mis igatahes meie ostujõule kõige paremat tunnistust ei anna“. Nii on ka väliskaubanduse bilansi mõttes, mis ometi rahvamajanduse alal üks tähtsamatest harudest on, üleshitavate krediitide kärpimine suurendamise asemel, halbade tagajärgedega ähvardav. Ettenägelikkuse asemel valitseb päevahuvi. Võtame näiteks kuulsa metsadejagamise küsimuse, mille Vabariigi Valitsus koonduse rühma pealekäimisel Riigikogule esitas. Millest kõneleb see seaduseelõnu? Mitte millegist muust, kui omakasuotsimisest. Meie tunnistame ju, et asnikku on tarvis metsaga varustada ja et praegune metsaga varustamise viis kuskile ei kõlba. Tõepoolest, lood on väga halvad, on mõnel juhtumisel lausa karikatuursed. Seal on näiteks asniku maalapikesel mõned metsatükid, kuid asunik tohib ainult vaadata selle metsa poole. Tean ise näiteks juhtumise — see on pärit Võrumaalt — kus asnikule oli jäänud tema maalapikesele väikene metsa-

tukakene, ja asunik julgus sinna metsatukakesse, mis otsekohe ta eluhoonete läheduses asus, sauna ehitada. Nüüd aga lõpeb lugu sellega, et asunik on sunnitud sauna ära koristama. Meie teame, kuidas asunikud oma metsaga hädas on. Metsa minnes ja puid raiuma hakates peab tema tollipulgaga möötma, kas see liik puid ei ole üks millimeeter jämedam või peenem, kui eeskirjades ette nähtud. Olen näinud juhtumist, kus asunikul õieti polnud mingisugust majanduslikku tulu, kuid metsametniku norimise tagajärjel oli sunnitud 30.000 karistust maksuma, ning temal ei olnud võimalust kuidagi sellest karistusest pääseda. Ma ütlen ka, kus kohast need asunikud on, nimelt Möisakatsist. Nad pöörasid minu poole ja palusid mind nõnda lahke olla, et ma vaevaks võtaksin ja põllutöömistriks selles asjas läbi räägiksin. Kuid mina pean kahjuks tunnistama, et asi oli niisuguses seisukorras, et isegi põllutöömistriks rääkides asjale abi ei saa, isegi põllutöömister ei saa oma võimuga vahele astuda. Need asunikud on küll edasi kaevanud ja kõiksugu vaeva näinud, aga see oli oskamatult tehtud ja õige termin oli ka mööda läinud. Tegemist oli siin mõne haava- või männikännuga, mille kohta ei saa kindlaks teha, kas see oli kindel seadusevastane mahalõikamine või mitte, kuid kindel on, et suurt majanduslikku tulu nendest paarist kannust ei võinud saada, aga karistus, mis selle tõttu tuleb, on väga raske. Teame ka niisuguseid juhtumisi, kus inimene heinaajal tahab kuhjalava jaoks osta parajat varrast. Ta on sunnitud mitme ametniku poole pöörama. Inimene ei saa heinaajal kuhjalava varda pärast paar nädalat ringi joosta, ta käib ühe päeva, käib veel teise päeva, lõpuks aga leiab, et kergem on, kui ta varda kroonumetsast varastab. Ja inimene läkski, varastas varda ja ehitas oma kuhja. Niisugune olukord ei ole loomulik. Peab metsa kättesaamise inimestele hõlpsamaks tegema, aga sarnaste abinõudega, nagu valitsus oma eelnõuga kätte tahab näidata, seda ei saa. Seda küsimust on küll juba varemgi mitmel korral käsitatud, aga ta on nii tüütu, et ma selle juures siiski veidi peatun. Kujutage ette, kui seadus ette näeb, et põllumajapidamisi varustatakse 2—4 hektaari metsaga, ilma et mingisuguseid kindlaid norme selle kohta oleks, kuidas varustamine võiks sündida, missugustel juhtumistel antakse inimestele alamäär, missugustel kõrgem ja millal keskmine norm, missuguseks siis seisukord kujuneks, kui see administratsiooni heaksarvamise järgi sünniks. Ega seda küsimust põllutöömisteerium ise otsekohe ei saa otsustada, vaid see peab minema ikkagi põllutöömisteeriumi

kohapealsete organite kaudu. Missuguseks kujuneb siis kohapeal olukord? Meie teame, et asundustalude väljaandmisel, kandidaatide ülesseadmise juures väga mitmekesised seadusvastased, ülekohtused sammud võimalikud olid, aga ikka nii, et paragrahvide vastu otsekohe nagu eksitud ei olekski. Kui juba seal võis omavoli nähtusi ilmsiks tulla, altkäemaksu andmisi, mis juhtuks siis, kui riigimetsa hakataks jagama ametnikkude ettepaneku ja heaksarvamise järgi? Mis sünnib nüüd, kus riigimetsa jagamine veel võimaldatud ei ole? Alles hiljuti rändas üks palvekiri kõigi rühmade liikmeid mööda ringi, kus ühe valla asunikud seletavad, kuidas riigimetsade arvel põllutöömister on lasknud ühte asunikku — ei tea mis põhjusel — eriliselt soodustada. Kui juba nüüd niisugused nähtused ette võivad tulla, mis tuleb siis, kui metsade jagamine valitsuse poolt esitatud eelnõu järgi sünniks. See oleks õigusetunde rüvetamine. Aga mis sünniks meie metsadega, kui jagamine tõeks saaks? Umbes sadatuhat hektaari metsa kuuluks väljajagamisele. See mets hävineks. See on väga arusaadav, et kui ei saa asunikule metsa planeerida krundi külge sellepärast, et metsa olemas ei ole, ning kui metsa antakse kaugelt, siis peaks inimene seda metsa valvama. Aga kuidas saab ta 15 või 20 versta kaugusel asuvat metsatükki valvata? Sinna hakkavad ometi kuritahtlikud käed külge, ja sellepärast püüab inimene seda nii ruttu kui võimalik maha müüa. Teiseks on ju rahapuudus ka meie põllumeeste juures väga suur, mida tõendab nimelt pankade laen, mille summa läinud aasta jooksul tuntuvalt tõusnud. Nähtavasti põevad meie talupidajad suurt rahakitsikust, kui nad nõutavad erapankadelt laenu otse marodöörimise protsendiga majapidamise ja rahaliste kulude katteks. Ja kui juba rahapuudus on nii suur, siis võib kindel olla, et niipea, kui nimetatud metsatükid kätte antakse, nad maha raiutakse ja rahaks püütakse teha. Mis tähendab see aga metsaturul? See tähendab, et korraga suur hulk materjali turule viiakse, et inimene kuigi suurt tasu ei saa, et hinnad maha surutakse, aga järgnevate aastate kohta tähendab see suurt metsapuudust, tähendab, et hinnad kõrgele kruvitakse, et lähematel aastatel enam puuhalgugi ei ole ahju panemiseks.

Ja kolmandaks on see ülekohtune, sest lõppude-lõpuks ei saaks maapidajad ennast pidada Eesti metsade ainuomanikkudeks. Eesti riigis on mets riiklik varandus, ja kõigil kodanikkudel on õigus temast tulu saada, aga ei ole asunikkude ega vanade põllumeeste metsa tema, vaid ta on Eesti kodanikkude mets, ja kui nüüd tahetakse kasutada teda ainult ühe

klassi huvides, siis on sellega ülekohus sindinud mitte ainult linnakodanikkude vastu, vaid maatainimeste vastu üldse. Kas maata-mehel on hobune, kellega tema metsa sõidab ja sealt puusilla koju toob, kas temal on sel-ajal 15 kraadi sooja, kui teistel kodanikkudel on 10 kraadi külma?! Meie näeme ju küll, et seal (näitab paremale poole) teatavasti tunnistatakse kodanikkudeks ainult neid, kellel on kindel rahaline kaal ja jõukus, aga loodame, et Eesti riiklus ja Eesti riiklikud olud siiski veel nii mädad ei ole, et ainult üks klass koda-nikkudeks loetakse, teised aga mitte.

Kui teie meil hakkate metsa jagama, miks siis mitte järjekindel olla ja sama teed edasi minna. Meil on ju ka linnades riigivarandusi, jagame juba korraga kõik. Vaatame, kuipalju riigikassas liikumata kulda on, jagame selle vennalikult ära. Siis on meil veel vanast Vene ajast jäänud riigivaranduseks suured ehitused Koplis, mis, võib olla, küll enam hiilgavas seisukorras ei ole, ja endast enam rahvamajanduslikku kapitali ei kujuta, aga teatud varandus on see ometi, seal saab nii mõndagi realiseerida. Jagame siis ka need varandused ära. Kui on kommunism, siis olgu kommunism, rumal kommunism, aga peab järjekindel olema. (Vahelhüüe: Hotentottide kommunism.) Jah, hotentoti kommunism. Jagame ära ja siis vaatame, mis järele jääb. Järele jääb kõrbe. Siis ehitame uue Noa laeva ja sõidame Brasiilia poole. Seal muidugi meile midagi jagada ei anta, seal hotentoti kommunismi teostama ei hakata. Vaadake, see omakasulik talitamine takistab meid majanduslikul alal produktiivselt tegutsemast kui ka riiklikku elu tervendamast. Meie ei suuda omakasu-postide tagant üldsuse ja riikluse huviseid näha. Riikliku võimu juurde võivad pääseda sarnased kliked ja kildkonnad, kes ainult oma huvide eest hoolitsevad. Loomulikult, kui asi nii edasi läheb, siis ei saa teostada neid roosilisi mõtteid, mida härra rahaminister oma eelarve-kõnes avaldas.

Peab ütleva, et meie inimesi ei hinnata nende võimiste kohaselt riigiteenistusse võtmise juures, vaid ka seal parteipoliitilised kasud arvesse võetakse ja nende järgi käiakse. Seda on muuseas ka Riigikogus eneses väga ilmekalt ja värvirikkalt hiljuti demonstreeritud. Meil on see vaade maksuma pandud, et kui üks küsimus arutamisel on, millel üldine huvi, nagu näiteks korterikitsikus, siis püütakse rakendada neid inimesi, kes ainult oma kasude eest huvitatud on, asju korraldama. Näiteks üüriseaduse juures. Mina ei kahtle sugugi, et tolles rühmas inimesi leidub, kes on tõesti korterikitsikuse vastu huvi tundnud ja kellel oskust on korteriolude parandamiseks, kuid

meil on lugu sarnane, et lükatakse erikomisjonidesse kiuste niisugused inimesed, kes ei taha küsimust võtta üldsuse huvides, vaid oma huvides. Muidugi, kui üldise huviga küsimuse juurde rakendatakse inimene, kes ei taha, ei või ega suuda üldiselt seda küsimust võtta, vaid võib võtta seda ainult tänavu-aasta tulutoovuse seisukohalt, siis ei saa tööd teha. Meil on selles suhtes küll kaugemale mindud, kui üheski teises riigis. Ka neil päevil saime näha, missuguse omapärase asjaga tahetakse meil valmis saada. Tahetakse selgeks teha, et must ei ole must, vaid valge, et kana ei ole kana, vaid kala.

Ma mõtlen siin nimelt võõrandatud maa tasuküsimuse seadust, mis rahvahääletamisele pidi minema. Alguses muidugi arvati, kuhu need sotsid ikka jõuavad oma algatusega. Nii kui nii oli selge, et küsimus viiakse rahvahääletamisele, — las' ta läheb peale, kus nad need 25 tuhat allkirja võtavad. Aga kui ilmsiks tuli, et meie rohkem olime allkirju saanud, ilma et meie sealjuures mingisuguseid jõupingutusi oleksime teinud — meie saime ligi 80 tuhat allkirja Eestis, kus kodanikkude aktiivsus mitte suur ei ole, vaid madal — siis avanesid kodanikkude härrade silmad ja siis sai neile selgeks, et rahvas meie poolt. Siis hakati otsima, kuidas rahvahääletamist takistada ja siis püüti selgeks teha, et Riigikogu juhatus on eksinud, kui ta on lubanud allkirjade kogumist toime panna, sest see seadus ei kuuluvatki sarnaste seaduste hulka, mis rahvahääletamisele võivad minna. See tuleb mulle meelde üht anekdooti, mida räägitakse keskaja munkade kohta, kes tahtsid tõsised pühadmehed olla, kellel olid paastuajal lihatoidud keelatud, aga harjumus nõuab, et lihatoitu oleks. Siis võeti ette lihtne operatsioon — ristiti kana kalaks. Kui ta kalaks oli ristitud, siis võis teda muidugi süüa. Meil on ka sarnase omapärase ümberristimise ja ümberlõikamisega tegemist praegusel juhtumisel. Kui see seadus rahvahääletamisele kuuluda ei tohi, kui ei soovita, et ta rahvahääletamisele tuleb, ristitakse ta ümber, tehakse kanast kala ja öeldakse, et olgu ta mitte lihtne seadus, vaid maksuseadus. Kuidas selle ümberristimisega lugu on? Kui seda seaduseelnõu rahvahääletamisele minna ei lasta, siis on jälle korda saadetud omapärane vägitükk, millest näeme, et riiki ei austata, vaid aetakse kitsast parteipoliitilist tegutsemist, mis meil nii kui nii kõigil aladel halbade tagajärgedega ennast tunda andnud. Meil on tasutud välisvõlgu 142.300.000.—marga eest. Üldse teeb meil, nagu ma härra rahaministri suust kuulsin, välislaenu protsent üldisest eelarve väljaminekust välja 3%—4%. Põhiseaduse muutmise

kavaga käiakse ümber ja tahetakse presidendi instituuti luua, mis ka omajagu kulusid juurde toob. Kõigi nende kulude otsa, mis kodanikke koormavad, laome veel tasumaksmise võõrandatud maade eest endistele omanikkudele. Vist arvatakse, et meie kodanik maksukoormatuse poolest on nii ära unustatud, et ta on kuskile kõrvale jäänud oma sissetulekutega, laome talle kulusid otsa, vaatame siis, mis-suguseid tagajärgi see annab. Ühelt poolt oleme nii targad, et 10 marga kaudu teostame kokkuvõidu, nagu alles hiljuti nägime töötähtsuste juures. Leiti, et naised, kes hädaabitöödel 120 marka päevas teenisid, võivad liig rikkaks minna ja et nende peale kulutavad summad riigile liig rasked kanda on. Teostame 10 margaga kokkuvõidu ühelt poolt, teiselt poolt laseme aga miljardid lendu, ja see ei tähenda midagi. Kui see nii on, siis, lugupeetud Riigikogu liikmed, läheme meie oma majandusega, kultuuriga ja rahvaga hukka. Sarnasest väiklusest ja omakasupüüdmisest peab ükskord ometi üle saama.

Kõige selle juures juletakse tõendada, et ega siis viga ei seisa meis — raskekaalulistes parempoolsetes härrades, ega meie tõekspidamistes, meie poliitilises tarkuses, vaid viga seisab selles, et valitsusel pole võimu. Tarvis on põhiseadust muuta, tarvis on riigi valitsemise uuele alusele viia, ja öeldakse, et valitsus olevat ainult võimu vari. Ka eelarve-kõnede ajal oleme kuulnud juttu valitsuse võimupuudusest. Seletage ometi, härrad, mis poolest on meie valitsus võimuga halvemal määral varustatud kui iga teine demokraatliku maa valitsus, kas meie valitsus on parlamendist rohkem olenev — kui tarvitame vana kõnekäändu, rohkem ärarippuv, kui teiste demokraatlikkude riikide valitsused? Kas igalpool, kus demokraatia on ennast maksa pannud ja seda on ta teinud suuremas osas maakeral, valitsus ei ole vastutav parlamendi, see tähendab rahvaesituse ees? Kas tahetakse meil teistsugust korda maksta panna või on inimestele kärpsed pähe pugunud, et nende kärbeste sumina tõttu arvatakse, et demokraatia on kurjuseks saanud, ja püütakse seletada, et oleme demokraatiast juba üle kasvanud. Meie teame ja oleme vist igaüks lugunud, et näiteks Leedus, kus hiljuti riigipööre toime pandi, uus põhiseadus kavatsetakse välja anda sel alusel, et riigi valitsus oleks vastutav presidendi ees. See oleks ju omapärane monarhistliku korra teostamine, aga et see meie oludes võiks mingisuguseid häid ja tulukaid tagajärgi anda, seda arvatavasti ei küsi Leedu fashistid eneselt mitte. Nad vist aimavad isegi, et nad ühepäeva peremehed on ja ainult ajutiselt võivad seal tegutseda. Niipalju, kui

meil võimalik on olnud tähele panna Eesti riigi valitsemise praksist, ei ole meie riigi valitsemine selle tagajärjel kannatanud. Kui öeldakse, et meil nagu ei oleks valitsusel küllalt võimu käes, siis oleme selle vastu näinud, et valitsus ei kasuta sedagi võimu, mis talle antud. Valitsus püüab veeretada vastutust enese pealt rahvaesituse peale. Seda oleme meie näinud muuseas ka lugupeetud Jaan Teemandi valitsuse päevil. Oleme Eesti omapärase tõvega kokku puutunud, muuseas ametnikkude palgaolude korraldamise ja ametkondade kokkutõmbamise küsimuses. Mis on siis, lugupeetud Riigivanem, valitsus selleks teinud, et tõepoolest meie ametkondades uus korraldus maksta pandaks, mis oleks töö produktiivsuse mõttes hea ja võimaldaks kokkuvõidu teostada? Mis on valitsus ametnikkude palgaolude lahendamise alal teinud? Valitsus on püüdnud seda raskust lükata Riigikogu peale ja lasknud komisjonil tegutseda ühe valitsuserakonna mehe juhatusel. Kuid meie teame, et see ei ole mingisuguseid tagajärgi andnud. Juba siis, kui niisugusel alusel alamkomisjon Riigikogus tööle hakkas, ütlesime meie ajakirjanduses ja ka Riigikogu kõnetoolilt, et sarnane talitamine ei saa tagajärgi anda, et siin on valitsus, kes ei taha enese initsiatiivi eest vastutust kanda, tahab kõik Riigikogu õlgadele veeretada ja sellel siis vastutust kanda lasta. Kõige iseäralikum on see, et need, kes kõnelevad valitsuse võimupuudusest, mingisuguseid asjalikke põhjendusi ja väiteid ette ei too. Öeldakse, meil ei olevat riigis stabiilset võimu. Aga see on teoretiseerimine. Mis on siis võimu stabiilsus niisuguses riigis, kus riigi eesotsas president seisab! Tuletame meelde, mis sünnib Saksamaal. Tuletame meelde, kui mitu valitsuse kriisi oli sunnitud läbi elama Prantsusmaa, kus presidendi võim suurem kui Rootsi kuninga võim, ja kas ei ole Prantsusmaa see maa, kus oli kolm valitsusekriisi nii väga lühikese aja jooksul. Kuidasviisi on nendes maades president taganud valitsusvõimu stabiilsust? Meie ei ole rohkem kriiside pöörises rabelenud, kui mitmed teised maad, nagu isegi meie lähedased naabrid, maad, kus president eesotsas. Ma ütlen, teoretiseerimine on üks asi, tegelik elu on aga teine. Kui siin kõneldakse, et riigivõimul küllaldaselt võimu käes ei ole, siis tehakse seda ainult selle teadmisega, et kui meil presidendi amet ellu kutsutakse ja korda läheks sellega parlamendi võimu kärpida, siis kihi esitajad, kliked, kes praegu riigivalitsemise juures seisavad, — et nendel siis veel vabam võimalus talitada oleks, kui praegu. Ainult see tagamõte sunnib vähesest võimust kõnelema, ainult see on tagamõte, kui karjutakse valit-

suse võimu vähesusest. Aga ma küsiks, kas valitsus on kui võim maa ette astunud, nii eraldi võimu kehastust demonstreerides? Kas annavad need nähtused, millest eile siin arupärimiste puhul kõneldi, tunnistust valitsuse võimu targast väljendusest? Või jälle talitused, nagu see sündis tol korral, kui üks endine Riigikogu liige kohtulaua tagant, ma ütlen just kohtulaua tagant, mahalaskmisele viidi selle eest, et ta julges surud pruukida. Kas siis suupruukimine on surmavääriline? Teie võite olla sarnasest kohtupidamisest mis tahes arvamisel, see ei olnud ometi mitte välja- ega sõjakohtu vääriline. See võib ainult praeguse sõjaministri õigusemõistmisest arusaamise mahutada. See vist tahtis olla üks suurem riikliku võimu eneseavaldus, et sarnasel teel inimene mahalaskmisele viidi. Või on see suur riikliku võimu demonstreerimine, kui meil ühe või teise paraadi puhul rohkem kassikontserte tehakse, kui tarvis on. Näiteks kas või läinud pühapäeval paugutamine, mis kaitseliidu harjutuste nime all toime pandi. Milleks oli sarnane võtte tarvis, kas tahetakse selle kaudu riiklikku võimu demonstreerida? Kas on seda riigikaitseks tarvis? Kõik need laevad, mis nagu põhja oleksid lastud, millest üks „Roostetanud Sirbiks“ ja teine „Katkiseks Haamriks“ oli ristitud, kas sarnane mäng, sarnane halpimine, kas sarnane riigivõimu prassimine oli tarvilik, peab see meie vahetorda naabritega parandama? Liiatigi nüüd, mil meil teatavaid rahvusvahelisi läbirääkimisi peetakse. Sarnaste narritamistega vist küll meie riiklikku võimu ei kindlustata ega tõsteta, vaid sellega ainult vähendatakse riiklikku võimu. Sellepärast on ka võigas kuulda, kui need härrad kõnelevad riigivõimu tõstmisest ja riigivõimu prestiihist, kuna nende tegevuse tagajärjel ainult sinna jõutakse, et riiklikku võimu diskrediteerida.

Austatud Riigikogu liikmed! Mina nimetasin algul juba, et minu ülesanne ei ole eelarve üksikute osade lähem sisuline vaatlemine, vaid ainult tähtsamate seisukohtade ja lähtekohtade äratähendamine. Mina olen püüdnud näidata neid puudusi, mis on olnud meie eelarvetes, ükskõik missugusest aastast meie neid vaatlemisele ei võtaks, ja mis on tingitud olnud sellest, et meie poliitiline arusaamine on olnud vildak, ja et meie ei ole küllaldaselt mõistnud oma majanduslikku reaaluust hinnata.

Meie oleme palju kõnelenud kokkuhoiust, kuid oleme lubanud endale sarnaseid väljaminekuid, mis riigikassat on aidanud tühendada ja mis ei ole meie majandust sugugi tõstnud.

Meil on mindud kokkuhoiuga nii kaugele, et mitmel pool ähvardatakse seda läbi viia

isegi Riigikogu liikmete arvu vähendamisega. Ei saa öelda absoluutse kindlusega, et seda ei ole tarvis ette võtta. Teadupärast on meie Riigikogu koosseis kujunenud üldteid otsides. Meie esimeses parlamendis — maanõukogus — oli 60 liiget. Nii kaua, kui maanõukogu kujutas enesest ainult Vene ajutise valitsuse poolt vastu võetud 30. märtsi seaduse alusel puhtomavalitsusliku organi, oli 60-liikmelisest arvust küll. Aga kui pärast okupatsiooni langes maanõukogul tulid enda peale võtta seadusandliku asutuse funktsioonid, siis osutus, et arv 60 oli väike selleks, et korrapärast parlamenditööd võiks teha. Ja sellest äratundmisest oli tingitud see asjaolu, et kutsuti kokku 120-liikmeline Asutav Kogu. Ettepanek oli isegi 150-liikmeline Asutav Kogu kokku kutsuda. Asutav Kogu tegi suure töö ära, ta andis demokraatliku põhiseaduse, andis maareformi, mis peab riigijõukuse aluseks olema, nimelt üheks suuremaks jõukuse alusteks saama. Peale tähtsamate põhipanevate seaduste andis Asutav Kogu veel terve rea teisi seadusi, töötas üldse väga produktiivselt. Aga ei saa alata, et seal mitte kõik 120 inimest ei töötanud, et seal ka ülearuseid inimesi oli, sest ei või ju iga inimese käest nõuda, et ta täie teadvusega ja võimetega võiks seadusandlikku tööd teha. Ja kui tuli tulevase Riigikogu koosseisu kindlaksmääramine, siis pikkade vaidluste järele jäädgi püsima arvu 100 juurde selles äratundmisest, et arv 60 on väike, aga 120, kui meie vilume parlamenditöös, osutub ülearuseks, ning võeti arv 100. Nüüd töötab meie Riigikogu 100 liikmega. Võib olla, kui arvesse võtta seda asjaolu, et meie aastate jooksul rohkem vilunud oleme ja kui meil seadusandlikul alal jõud on rohkem kasvanud, et meie siis saame vähema arvuga läbi, kuid ei saa juttu olla arvu 35 või 50 peale minemisest, ning ei saa seda tähtsat sammu astuda kokkuhoiu ettekäände all. Kas see on kokkuhoid, kus kokku hoitakse markasid selleks, et välja anda miljoneid? Neilsamadel inimestel aga, kes seda kokkuhoidu propageerivad, kelle poolt seaduseelnõu on esitatud meie põhiseaduse muutmiseks — seal äärmisel paremal pool, nendel ei ole seda kokkuhoidmise tendentsi enestel mitte. Meie näeme, et samal ajal, kui tahetakse ühelt poolt Riigikogu vähendada, paralleelselt sellele seaduseelnõule esitatakse teine — põllumajanduse kogude seaduseelnõu. Kui see seaduseelnõu seaduseks saaks, siis saaksime meie rikkamaks mitme parlamendi poolest. Kõigepealt tehakse meile kihelkondade konvendid, igasse kihelkonda muidugi, ja nende kihelkondade konventide liikmete arv on 20 — igas kihelkonnas 20-liikmeline konvent. Need 20-liikmelised konvendid valiks

siis kohapeal 100-liikmelise põllutöökoja, nii et siin oleks siis juba kahejärguline valimis-süsteem maksma pandud. Igas kihelkonnas oleks oma „alamkoda“, missugused valiksid omale „ülemkoja“. Missugused oleksid siis valimise õigused, ja kuidas valitakse mõlemad kodjad? Valimise õigus on kõigil Eesti vabariigi kodanikkudel, kes valimiste ajaks 25 a. vanaks saanud ja vähemalt 3,5 hektaari põldu harimiseks omavad. Siis aga leiame veel, et peale „ülemkotta“ valitud 100 liikme võib sinna veel määrata ka teenete järgi inimesi, nii et lõpulikult oleks too „ülemkoda“ 110 liiget suur. Muidugi võib ju niisugune kurb juhused ette tulla, et mõni erakonnataht nimekirjast välja langeb, „ülemkotta“ ei pääse valimiste läbi, siis võib ju niisugust teenete eest sinna määrata, sest kuidas võiks sealt puududa sarnased kapitaalsed mehed, nagu näiteks mõne lehe toimetaja või partei agitaator. Nad tahavad sinna pääseda, nad peavad sinna pääsema, ja igaks juhtumiseks peab ju selleks võimalus olema. Nii et siis nende samade härrade arvates, kes tahavad kokkuhoidu saavutada Riigikogu kulul, sellega meie eelarvet nagu vähendada, nende samade härrade kava järgi tuleb meil Riigikogu kõrval ellu kutsuda 20-liikmeline parlament igas kihelkonnas ja siis veel üldine 110-liikmeline parlament. Millega neid üleval peetakse? Nende parlamentide valimisekulud lähevad valdade arvele. Aga siis tulevad veel tegutsemise kulud. Seal on kihelkonna konventidel ette nähtud isikumaks kuni 2 kuldkrooni, siis veel kinnisvarade maks tarviduse järele, nii kuidas härradel meelde tuleb. Ülemkoja tulud oleksid: 5% riigimaksust, 5% tulumaksust, kolmandaks — üks veerand protsenti põllumajandus-saaduste väljaveo hinnast. Läänud aastal oli väljavedu $4\frac{1}{2}$ miljardit, nii siis saavad nad sellest $\frac{1}{4}$ %. Sellest on veel vähe. Neljandaks, 5% põllumajanduslikkude ühistegeliste asutuste puhaskasust. Nii siis iga või ja muu ühistegelise ettevõtte peab 5% maksma härradele põllumeestele. Aga sellest on veel vähe sellele 110 inimesele. Sellest neljast tuuallikast arvatakse, et aga selle väikse summa eest, mis mitmekordselt ületab Riigikogu kulud, ega selle eest meie veel tööd ei hakka tegema. Töö eest tuleb eraldi tasu maksta. Nähakse veel viies tuuallikas ette: tasu ülemkoja ametnikkude poolt tehtud tööde eest. Nii et selle eest, nimelt 5% riigimaksust, $\frac{1}{4}$ % põllumajandus-saaduste väljaveost, siis veel tulumaksust 5%, ega selle eest meie veel tööle ei hakka, vaid töö eest arvame ise tulu. Ja kui needsamad inimesed ratsutavad sõitu Riigikogu autoriteedi kallal ja leiavad, et Riigikogu peale palju kulutatakse ja ütlevad, et lööme selle arvu

maha ja võtame sellelt kojalt poliitilise võimu ära, siis talitavad nad hullemini veel kui nende sõbrad Leedus, kus tahetakse saadikute arvu 35 peale viia. Siis pannakse kaks kätt tasku, sest nüüd ei löö enam ükski võim seda valitsust, seda rahalist erakonda ümber, sest ta tegutseb nii, nagu olema peab, ja mida rohkem ta tegutseb, seda rohkem jääb neile miljardeid tasku riigi tuludest ja protsentidest.

Kui sarnased kavatsused täide võiksid minna, siis võiksime küll mõne aasta pärast suure risti lasta valmistada, kui puutööstusel selleks veel materjali jätkub, ja kui mitte, siis palume metallitööstust seda valmistada, paneme ta üles Lindamäele ja kirjutame selle peale „Eesti Vabariik“. Siis tulevad võõrad ja koloniseerivad meie riigi.

Nii kaugele ometi Eesti rahva lugupidamatus endast ei lähe, et meie rahvas seda sündida laseks, kuigi mõned härrad seda heameelega näeksid. Sellepärast loodame kindlasti, et kuigi senised eelarved pole meid rahuldanud, siis tulevad kord ajad, kus need eelarved meid rahuldama hakkavad ja kus rahvamajanduslikult ebaproductiivseid kulusid sees ei ole.

Kõneldakse tasakaalust eelarves, tasakaalust rahvamajanduses, tasakaalust maksudes ning tasakaalust väliskaubanduses. Millest aga mitte räägitud ei ole, see on tasakaalust poliitikas. Seda on rohkem tarvis, kui muid tasakaalusid. Kui meie seda tasakaalu kätte ei saa, siis ei aita kõik teised tasakaalud, mis saavutatud inimeste häda ja nälja läbi, mitte midagi. Meie peame bilansside bilansi saavutama, — poliitilise tasakaalu. See tuleb siis, kui kildkondlikud talitused kaovad ja kui töötava rahva õigusi Eestis austama ja tunnustama hakatakse. Niisugusele eelarvele tahame meie välja tüürida. Praeguse eelarve juures seisab meie huvi selles, et teda endale vastu võetavamaks teha. Meie ei usalda seda eelarvet, mis praeguse koalitsiooni käest saadud, aga meie ei saa praegusel silmapilgul parata, meil jääb üle ainult töötada eelarve-komisjonis kõige oma jõuga, et eelarvet vähegi vastuvõetavamaks teha. Meie tahame kõik oma jõu koondada selleks, et meie ükskord vastu võtame eelarve, mis meid viib paremale ja ilusamale tulevikule.

Juhataja **R. Penno**: Faktiliseks märkuks on sõna sõjaminister härra Soots'il.

Sõjaminister **J. Soots**: Rkl. Ast omas kõnes muuseumi tähendas, et nagu oleks praegune sõjaminister, esinedes ametlikult sõjaministrina Rakveres, kaitseleitlasi sotsialistide vastu üles ässitanud. See teade ei vasta tõele. Asjaolud tõsiselt olid järgmised. (J. Voiman,

stp: Kas tahate seda kõnet siin nüüd ära pidada?) Ma sain Vabariigi Valitsuselt ülesande Rakveres maleva aastapäeval Vabariigi Valitsuse nimel neile lipu üle anda. Seda ma tegin, ja ametlik osa piirdus ainult lipu üleandmisega. (L. Johanson, stp: Mis Teie siis oma ametlikke pükse ühes kannate!) Laske mind kõneleda, ma kuulsin, kui teie rääkisite ja ei seganud teid. Minu ametlik osa piirdus lipu üleandmisega, selle kõnega paraadiplat'il mälestussamba juures, mis ma, kui valitsuse liige, pidasin ja paraadiga. (E. Jonas, stp: Aga mis Teie Vallimäel rääkisite?) Kui see ametlik osa oli lõppenud, pööрати minu poole ja öeldi, et „meil oli kavatsatud ka Vallimäel aktust pidada“ ja paluti, kas ma ei võtaks ka seal sõna. Ma palusin vabandust ja ütlesin, et see tuleb mulle ootamata, ma ei ole selleks ette valmistatud, ma ei ole Vabariigi Valitsust sellest informeerinud, ja mis minul kui Vabariigi Valitsuse liikmel öelda, seda olen mina paraadiplat'sil öelnud, kusjuures pole ma sõna „sotsialist“ suhu võtnud. Selle peale öeldi mulle, et kui ma ei saa esineda valitsuse liikmena, et kõneleksin kui kindral Soots, kui vabadussõjaage ülejuhataja staabi ülem, keda suurem hulk kaitseliitlasi tunnevad ja kelle juhatause all nad on sõdinud. Sellele palvele ei saanud ma vastu panna. (M. Martna, stp: See oli seesama sõjaminister härra kindral Soots... Üldine naer pahemal pool.) See oli kindral Soots, aga mitte sõjaminister. Ega Teie igalpool ei räägi kui Riigikogu liige, vaid mõnikord räägite kui tööliste juht jne., sellepärast lubatagu ka mulle esineda mõnikord kindralina, aga mitte sõjaministrina.

Mul on meeles, mis ma sel korral rääksin. Ma tuletasin oma kõnes meelde Eesti vanast ajaloost, kuidas mure ja kurbus Eesti rahvast ühendasid. (M. Martna, stp: Kas see on see faktiline märkus? See on sisuline seletus!) See on faktiline märkus.

Ma tuln selle peale välja, et ka vabadussõja ajal Eesti rahvast ühendas ühine mure iseseisvust kätte saada, kuna vastasrinnas olid kommunism ja Aasia kultuur. (J. Hünerson, põl: Õigust rääkis! — J. Voiman, stp: Ja sotsialistid!) Ei öelnud seda. Ma nimetasin, et sotsiaaldemokraadid vabadussõja ajal tõmbasid Eesti riigi iseseisvuse kaitseks kaasa. Ma ütlesin kaitseliitlastele, et ka nüüd on ühel pool kommunism ja Aasia kultuur, aga teiselpool pole mitte ühtmeelt. Kaitseliitlaste read on hõredad, sest et sotsialistid on kaitseliidu vastu loiud, mõnikord isegi vaenulised, ja selle asemel, et kaitseliidu tegevuseks kaasa aidata, arvavad paremaks oma häälekandjas üleilmliku sõjariistade mahapanemise manifestiga esineda. Edasi ütlesin kaitseliitlastele, et kui teid ka vähe on, see ei pea teid murelikuks tegema, sest tähtis on üksmeel. Minge koju, propageerige omi arusaamisi, sest tuleb aeg, kus teie ümber koondub rahvas, nagu vabadussõja päevil. Ma arvan, et sarnane ettekanne pole ässitamine.

Teine faktiline märkus. Härra Ast ühendas minu nime rkl. Tombu mahalaskmisega sõjaväljakohtu poolt. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) Teie ütlesite, et niisugune arusaamine mahub ainult praeguse sõjaministri kindral Soots'i pähe — umbes nõnda. Selle kohta tahaksin öelda: minu mäletamise järgi oli rkl. Tombu mahalaskmine sõjaväljakohtu poolt enne 1. detsembrit 1924. aastal, siis kui mina veel sõjaministriks ei olnud. Valitsus aga oli niisugune, mille vastu sotsialistid enam-vähem heatahtlikud olid. Tähen-dab, sarnane arusaamine mahtus teiste pähe.

Juhataja **R. Penno**: Ettepanek on tehtud, koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan Riigikogu koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 21.05.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **R. Penno**.

Abisekretär **J. Piiskar**.